

Hans Ebbing

DEN EUROPEISKE DRØMMEN OG DENS VIRKELIGHET – FRA JEAN MONNET TIL JÜRGEN HABERMAS

I

Forspillet til EU-prosessen – visjoner versus realiteter

Et hvert stort politisk prosjekt forutsetter en visjon som peker ut over situasjonen som visjonen springer ut av, *et ideologisk moment*. Ideologi ikke her i betydningen fordreid, falsk bevissthet, men som nødvendig legitimasjon, sannferdig eller falsk, med politiske eller moralske føringer rettet mot framtiden, men alltid med utgangspunkt i interesser og konflikter i visjonenes samtid.

Den europeiske kull- og ståunionen fra 1951, *Schuman-planen* etter den franske utenriksministeren på den tiden, Robert Schuman (1886-1963), var det viktigste initiativet som ledet fram mot dannelsen av Fellesmarkedet (EEC), Det europeiske fellesskap (EF) og dagens Den europeiske union, *EU-prosessen*. Men det var Jean Monnet (1888-1979) som var strategen bak dette prosjektet som er blitt en del av Europas historie. I kapitlet om *Den halvveis glemte forhistorien* om EU i pamfletten *Sanftes Monster Brüssel oder die Entmündigung Europas* gir Hans Magnus Enzensberger oss en nødvendig påminning om visjonene i dannelsesprosessen av det nye Europa og det økonomiske og teknokratisk-byråkratiske tildrevet i den.¹

Når visjonære møtes

De politiske visjonenes karakter som uavklart blanding av realisme og drømmer er betinget av det ståsted og de erfaringer som visjonene produseres *ut fra*. Nettopp denne uavklarte stillingen gir dem karakter av *visjoner*. Winston Churchill som realpolitiker, men sterkt ideologisk motivert, representerte en slik blanding da han i den berømte Fulton-talen mindre enn ett år etter krigen både fyrte av en salve mot «*jernteppet som hadde senket seg ned over Europa*» og i neste åndedrett fremmet tanken om et forenet Europa som samlet ikke bare de allierte vestmaktene fra krigen, men også krigsfienden Tyskland. Kort tid seinere sa han: «Vi må bygge opp en slags Europas forente stater ... Det første praktiske steget blir da å opprette et europeisk råd. Frankrike og Tyskland må ta på seg denne presserende oppgaven ... Jeg sier til dere: *Let Europe arise!*»² Churchills grunnleggende perspektiv og bidrag til den kalde krigen var selvsagt å demme opp mot det han oppfattet som trusselen fra Sovjetunionen, etter at denne som avgjørende seiersmakt mot Hitler-Tyskland hadde etablert seg som global stormakt. Men samtidig var det viktig å unngå at Tyskland ble påført et nytt, ydmykende

«Versailles», som kunne skape fornyet intern uro i det tyske området og slik svekke den nye enhetsfronten mot øst. Derfor avviste Churchill med støtte fra USA Frankrikets territoriale seierskrav som strakte seg helt fram til Rhinen. Han forfektet et perspektiv der man begynner byggverket med de politiske institusjoner og strategiske avveininger mellom stormakter – de vestlige seierherrene – og det etter-fascistiske, okkuperte Tyskland, som på dette tidspunkt tilsynelatende framstod som et politisk blankt ark.

Churchill var gjennom sin svigersønn Duncan Sandys initiativtaker og arrangør av Haagkongressen i mai 1948, som samlet 750 deltakere fra 20 land. Europabevegelsen ble stiftet året før og fikk i Norge en utløper året etter. Enzensberger peker på at ingen regjering stod bak noen representasjon i denne kongressen og det er fremdeles uklart hvem som finansierte gildet. Det var «en bisarr blanding av politiske drømmere og knallharde strateger som var samlet i Riddersalen i det nederlandske parlamentet». Blant politikerne fant man sosialistene Francois Mitterand og Eduard Daladier (tidligere fransk statsminister), de seinere britiske, konservative statsministrene Anthony Eden og Harold Macmillan. Blant intellektuelle støtter verserte folk som Bertrand Russell, Raymon Aron, forfattere som T.S. Elliot, Ignazio Silone, angelsaksiske biskoper, den økumeniske presten og atomvåpenmotstanderen Martin Niemöller: Alle (u)mulige foreninger, bevegelser og komiteer med storslåtte navn kranglet innbyrdes om de store ideene om et framtidig Europa. «Framfor alt rev fraksjonene av føderalister og unionister hverandre i håret i to samfulle dager. Økonomiske problemstillinger ble knapt nevnt. Bare på ett punkt var de enige: opprettelsen av Europarådet, som ble dannet ett år seinere. Mens idealistene ble hengende fast i sine visjoner, ble pragmatikerne enige om de neste trekkene i sin interessepolitikk». ³ For på bakerste benk satt en del herrer, uten å gjøre mye av seg, og som knapt tidligere hadde truffet hverandre: Det var bl.a. den pensjonerte overborgermesteren i Köln, seinere den første kansleren i Forbundsrepublikken Tyskland, Konrad Adenauer, Melvin Lasky, en amerikansk, venstreorientert publisist med «mulige forbindelser til CIA» ⁴ og en franskmann med navn *Jean Monnet*.

De europeiske krigene: Jean Monnet og hans filosofi

Det var den sistnevnte som tok initiativ til det neste steget i retning europeisk integrasjon. Monnet var en politiker som aldri hadde vært medlem av noe parti, aldri deltatt i noen valgkamp om noe politisk verv. Hans metode var å arbeide avskjermet fra offentligheten. «Forfengelig og streben etter suksess i offentligheten – egenskaper som ellers preger medlemmene av den politiske klassen – var ikke hans pasjoner» er Enzensbergers karakteristikk. Han hadde karriere og håndfast erfaring som konjakkhandler, entreprenør, finansier, statskommisær og organiserte det rustningskartellet mellom de allierte som bidrog til seieren over Det tredje riket.

Alt under Den første verdenskrig hadde han øvelse i dette kombinerte organisasjonshåndverket der han gjennom personlige kontakter var aktiv i dannelsen av det krigsøkonomiske kartellet med *Allied Shipping Control* som sentrum. Særlig var de kontaktene han hadde fått med medlemmer av de britiske elitene gjennom handelen med konjakk nyttige. Kartellet var et samarbeid mellom Frankrike og Storbritannia og søkte å eliminere økonomisk konkurranse mellom de to landene under en krigsøkonomisk kapitalisme med en felles fiende. Disse bestrebelsene for en felles logistikk ga mot slutten av krigen store rasjonaliseringsgevinster og bidro sammen med *The Wheat Executive*, der Monnet også var aktiv, til seieren over Tyskland i 1918. Dermed kunne vestmaktene (pluss Japan) bruke sine gjenværende stridskrefter i kombinasjon med økonomisk blokade på De hvites side mot den nye sovjetrepublikkens Røde hær i «borgerkrigen» alt fra samme år. Målsettingen var ikke bare å nedkjempe faren for politisk og ideologisk smitte fra Oktoberrevolusjonen, men å vinne det ekspansjonsområdet som deres gamle fiende, Keiser-Tyskland, hadde mistet til den nye fienden, sovjetstaten som var i emning.

Det kartellet som Monnet ble sjef for under Den andre verdenskrig, var altså en gjenoppliving av gamle forbindelser fra den første. Alt i august 1940 begynte han å bearbeide den amerikanske presidenten med sikte på å opprette det som seinere ble kalt *The Victory Programme* der USA før landet ble trukket direkte inn i krigen etter angrepet mot Pearl Harbour 7. desember 1941, påtok seg oppgaven som «the great arsenal of democracy» (Monnet). Allerede i 1914 hadde Monnet i følge sin biografi, «slått fast at makten ligger der hvor god organisering dominerer», og at krigens mål var «å overføre markedsøkonomien til en mer rasjonell organisasjonsform.»⁵

Krigen, politikken og økonomien – fra Clausewitz til Monnet

Den tyske strategen fra Napoleonskrigene, Carl von Clausewitz, er kjent for sin læresetning om at «krigen er en forlengelse av politikken med andre midler». Dette var lenge før industrikapitalismens gjennombrudd i det tyske området. Jean Monnets filosofi, og ikke minst *praksis*, kan med en omskriving av Clausewitz forstås som en erkjennelse av at *krigen var blitt et ledd i omorganiseringen av markedsøkonomien med ikke-økonomiske midler*. Politisk reorganisering av territoriet som følge av nye maktkonstellasjoner etter en krig danner et nytt utgangspunkt for en mer rasjonell organisering av markedsøkonomien – en ny, produktivitetsfremmende konstellasjon av geografi, institusjoner og markeder, kort sagt nye samfunnsmessige produksjonsforhold og produktivkrefter. De første skrittene i den økonomiske reorganisering etter krigen i 1945 avdekket raskt behovet for et overordnet institusjonelt rammeverk omkring «markedsøkonomien» innenfor en ny geografisk ramme og nye maktrelasjoner i samsvar med utfallet av krigen.

Såkalt opprinnelig akkumulasjon av kapital har sitt utgangspunkt i bruk av organisert fysisk makt, eller i trusler om bruk av slik, gjennom krigs-erobringer med tilhørende nye markeder for råvarer osv.. Opprinnelig akkumulasjon kan også skje ved lovlig bruk av politisk makt (jf. privatisering av offentlig sektor) parallelt med en selvdrevet akkumulasjon. Produksjonsforholdene har en vedvarende politisk-juridisk side i den makt som utøves ved den moderne statens fysiske maktmonopol, lovgivning, rettsvesen og byråkrati. Alle økonomer er enige om at politikk og krig er forhold som til enhver tid påvirker bevegelsene i markedet. Men de færreste er villige til å se klassestrukturene og dermed statsmakten med sine institusjoner som *konstituerende* for at det økonomiske systemet kan oppstå med sin spesifikke dynamikk og utvikles. Forestillingen om *markeds*-økonomien som en egen ontologisk sfære overser økonomiens grunnleggende gjeld til politikken. Politikken, staten, blir innenfor liberalistisk tenkning oppfattet som et fenomen i prinsipiell *opposisjon* til markedet. Innenfor denne liberale illusjonen oppfattes politikken som en «ekstern» størrrelse i forhold til den «rene» økonomien. Den er dermed en forutsetning for troen på at den form for *usikkerhet* som følger av økonomiens politiske karakter, kan reduseres til matematisk forutsigelig *risiko* og slik avpolitiserer de økonomiske forvaltningsprosessene.⁶

Opp mot tilsløringseffektene av den økonomiske teoriens politiske karakter er fenomenet Monnet befriende. Alt før krigen var over i 1945 tenkte Monnet seg et system der kull fra områdene ved det tyske Ruhr og malm fra det franske Lorraine kunne settes under en «europaisk» administrasjon til nytte for *alle* deltakende nasjoner, det *avmilitariserte* Tyskland inkludert. Forutsetningen for å fullføre dette «var at Europa ble forenet – og da ikke bare i en samarbeidsorganisasjon – men i en slags sentral union som de europeiske nasjonene frivillig hadde overført suverenitet til» som Monnet formulerte det i sin selvbiografi⁷ – en tanke som våren 1945 må ha framstått for mange som et ambisiøst prosjekt, grensende til drømmeri.

Monnets plan i etapper

Monnets plan utviklet seg i to etapper. Perioden 1945-47 tok primært sikte på å utnytte de tyske kullressursene for rekonstruksjonen av *fransk* kapitalisme. En tysk godtakelse av *Ruhr-avtalen*, som fra 1946 kombinerte fordeling av kullressurser fra Ruhr-området med fransk jernmalm i Lorraine, var en makt-politisk forutsetning for at tyskerne i de områdene som var okkupert av vestmaktene, seinere skulle få danne en ny føderal, tysk republikk.

Men Ruhr-avtalen bar preg av den hevnmentalitet som gjorde seg gjeldende på slutten av krigen og de første årene etterpå, der Morgenthau-planen fra 1944, oppkalt etter USAs finansminister Henry Morgenthau Jr., var det mest radikale utslaget. Den gikk ut på å redusere tysk økonomi,

inndelt i tre vest-tyske stater, til en jordbruksøkonomi for å sikre seg at Tyskland for all ettertid ikke skulle bli i stand til å ruste opp igjen. Den sterkt svekkete, døende amerikanske presidenten Franklin D. Roosevelt ga sin tilslutning til planen, det samme gjorde Churchill som i høyeste grad var opppegående. Morgenthau-planen framstod dermed som en «en forlengelse av krigen med økonomiske midler» – det motsatte av den rasjonalitet som er innebygget i Clausewitz' og Monnets strategiske filosofi. Slik økonomisk galskap kunne naturlig nok ikke gjennomføres.

Det viste seg at Ruhr-avtalens restriktive betingelser også uten de mest radikale innslagene fra Morgenthau-planen, snart virket hemmende for rekonstruksjonen av *hele* det vesteuropeiske akkumulasjonsfeltet. Og den var i strid med Monnets tanke om et *forent* Europa. Hans strategi forutsatte tvert om en «europeisk» akkumulasjonsprosess gjennom en rekonstruksjon av *tysk* kapitalisme. Men han var klok nok til ikke å hevde dette åpenlyst i oppgjørets time med tyskerne. Dette var helt i samsvar med USAs sikkerhetsinteresser slik dette frimodig ble uttrykt på den andre side av Atlanterhavet alt i 1946 og seinere av general George Marshall som i 1947 ble utenriksminister. Den første oppgavene for Organization for European Economic Cooperation, OEEC i 1948 var å fordele midlene fra Marshall-planen *kombinert* med en begynnende liberalisering av etterkrigskapitalismen.

Ingen ny akkumulasjon uten en ny stat

Men en fornyet europeisk akkumulasjonsprosess forutsatte også en ny tysk stat, en sosialliberal forbundsrepublikk som kort tid etter at den var etablert i 1949, gjennomførte effektivt de nødvendige politisk-institusjonelle grep som gjorde den gjenoppståtte, tyske kapitalisme til et «økonomisk under». Da var Marshallplanen alt satt i verk. Selv om den økonomisk målbare betydningen av Marshallplanen er omstridt, var den politiske og ideologiske betydningen av den enorm. Og da den andre etappen i Monnes plan, Den europeiske kull- og stålunionen, ble annonsert i mai 1950, kunne Marshallplanen avvikles. Året etter, da Kull- og stålunionen var blitt operativ, ble Marshallplanen etter vedtak i den amerikanske Kongressen erstattet av *The Mutual Security Plan* for de seks statene tilsluttet OEEC, seinere OECD (1960). Hele prosessen kan i ettertid leses som en tilpasning til en framtidig utvidelse av Fellesmarkedet (EEC) i tråd med Roma-traktatens (1957) intensjoner med kapitalakkumulasjonens fire friheter – med USA som pådriver.

Fra akkumulasjonens ståsted var dette kynisk strategi: Hvordan kunne det tyske krigsbyttet med sine fysiske ressurser, sine iboende produktivkrefter i form av vitenskaper, industriell kultur, organiseringsevne og verdens mest disiplinerte og samtidig høyt kvalifiserte arbeidskraft (med en ødelagt fagbevegelse etter fascismens herjinger) bidra til akkumulasjon og vekst i et *nytt* Europa? Og ikke minst: Hvordan kunne dette feltet åpnes for amerikanske investeringer i samsvar med USAs nye geopolitiske makt?

Da Robert Schuman den 9. mai 1950 så å si på 5-årsdagen for Nazi-Tysklands kapitulasjon, fire år etter The Ruhr Agreement, annonserte *planen* om en kull- og stålunion, var Ruhr-avtalens begrensninger for kapitalistisk rekonstruksjon av Forbundsrepublikken Tyskland i praksis opphevet. Samtidig var Kull- og stålunionen i samspill med OEEC en gjenoppliving av europeisk-strategisk tankegods fra en tidligere enighet mellom Churchill og De Gaulle. Alt i juni 1940, da Paris nettopp var falt, hadde Monnet lansert tanken om et nytt fransk-britisk fellesskap for de to statslederne primært med en krigsøkonomisk begrunnelse, en fransk-britisk «union», men også med tydelige politiske og ideologisk tilsnitt. Monnet formulerte i juni 1940 en intensjonserklæring som ble godtatt av Churchill og De Gaulle om at «de to regjeringene erklærer at Frankrike og Storbritannia ikke lenger skal utgjøre to nasjoner, men én fransk-britisk union».⁸ Monnet-planen stadfestet ikke bare en gjensidig utveksling mellom kull og stål som et *planøkonomisk moment* i rekonstruksjonen av «tysk» kapitalisme integrert i et større europeisk marked, men også at de allierte, i praksis Frankrike, oppgav sin kontroll med industrien i Ruhr-området. Dermed kunne den nye Forbundsrepublikken opptas i en strategi for et *politisk* samlet Europa og samtidig gi plass for utplassering av amerikanske atomvåpen rettet mot Fellesfienden. Monnets plan bygget nettopp på erkjennelsen av at den europeiske kapitalismens gjenoppbygging verken kunne overlates til markedets «frie» bevegelser eller til en politisk forlengelse av Tysklands krigsnederlag. Først når etterkrigskapitalismen var rekonstituert innenfor nye politiske rammer med amerikansk velsignelse og tildriv, kunne markedet med sine friheter gradvis slippes løs.

Fra kull og stål til kapitalens spalting

Mellom visjoner og sammensurium

Etter alle historikers oppfatning burde Schuman-planen heller hete Monnet-planen. Monnet selv sa i den forbindelse: «De menn som er ved makten, men mangler ideene, aksepterer andres ideer under forutsetning av at de selv tilskrives farskapet for disse nye ideene. Da det er de som bærer risikoen, trenger de også laurbærene. I mitt arbeid må man glemme laurbærkransen.»⁹ Men da Schuman leste opp erklæringen, var han (i tråd med Monnets intensjon) taus om den visjonære *Europa-ideen*. De talløse komiteer og bevegelser, inkludert Europabevegelsen, som hadde forfektet den i ulike varianter, ble ikke nevnt.

Jean Monnet ble Kull- og stålunionens første president plassert i Paris i nødvendig distanse til London. Men da han i 1954 gikk av, slo han fast at den beste oppfølging av Kull- og stålunionen med sine uavhengige organer «er å forfølge dette videre mot det endelige målet: Europas forente stater.»¹⁰ Roma-traktaten tre år seinere nærmest grunnlovsfestet kapitalens fire

markedsfriheter for de seks medlemsstatene i Kull- og stålunionen med USAs velsignelse. Monnet spilte en sentral rolle også i dette arbeidet og dermed i samordningen med den europeiske prosessen i *liberalistisk* retning, uten at han selv var klar over konsekvensene på lang sikt – som ikke ble tydelige før 1980-tallets liberalistiske revolusjon og dens ettervirkninger i dagens EU. Alle de seks etterfølgende traktater fram til Lisboa-traktaten (2007) bygger på Roma-traktaten. Til sammen utgjør de et *traktatsammensurium* som reflekterer endringene i den europeiske kapitalismens politisk-institusjonelle rammebetingelser: Jo mer marked, desto flere politiske traktater.

Werner-planen fra 1969 var den første plan for utvikling av en *økonomisk og monetær union*, men ble lagt på is bl.a. etter press fra USA som alltid har møtt felleseuropeiske stormaktsbestrebelse med skepsis. Når USA etter 1991 ikke la ned «veto» mot valutaunionen, skyldes det for det første at sammenbruddet av Sovjetblokken åpnet for at EU kunne utvides raskt mot øst og dermed få de nye EU-statene inn i NATO. Det ville øke USAs politiske innflytelse i «det nye» Europa (noe krigen mot Jugoslavia i 1999 demonstrerte). Med en felles valuta ville et utvidet EU dessuten bli enda mer motsetningsfylt og derfor en politisk svak union i geopolitikken. Tanken om EU som «motvekt til USA» har da også vist seg å være ren ønsketenkning.

Kapitalens schizofreni

På Monnets tid var industrikapitalismen i Europa på veg oppover. Spaltingen mellom den «fiktive» kapitalen og den reelle, mellom finanskapitalisme og realøkonomi utgjorde ennå ikke et splittet maktforhold. Industrien var dominerende. Det dreide seg nettopp om kull og stål, om bruksverdier ingen betvilte. Men det begynnende frisleppet av kapital i ly av Roma-traktaten styrket muligheten for finanspolitisk kaos av det slaget som *stabilitetspakten* fra 1997 med sine kriterier for statens gjeldsbelastning og nye låneopptak i forhold til BNP ble opprettet for å forebygge.¹¹ Grunnleggerne av kull- og stålunionen, konsentrert om problemene i tungindustrien, hadde ingen anelse om det finanskapitalistiske spøkelset som i dag ikke bare hjemsøker Europa, men hele planeten. Det globale finansmarkedet truer med å styrte den europeiske visjonen i grus. Spøkelset «driver de hjelpeløse EU-politikere foran seg som en flokk høns i panikk. De som tilbyr sine finanstjenester, tjener sine penger på såkalte 'produkter' som er langt mer giftige enn de emisjonene som for få årtier siden ble spydd ut av skorsteinene i Ruhr, Wallonien eller Saar. Det viser seg å være vanskeligere å kontrollere disse produktene enn idealstørrelsen på agurker, traktorseter eller donøkler.»¹²

For øvrig er det bare lilleputtstaten Luxemburg, Finland og Estland mellom euro-landene, ingen av stormaktene i EU, som i dag er stand til å oppfylle de finanspolitiske budsjettkravene som gjelder i fellesskapet og for å bli opptatt i EU.¹³ EUs stormakter unntar glatt seg selv fra felleskravene, mens gjeldstyngede «sekundærstater» (Spania, Portugal, Italia) og «tertiær-

stater» (Hellas) får smake EU-pisken. Denne forskjellsbehandlingen bidrar ikke akkurat til intern fordragelighet. Det faktum at mange EU-stater ikke lenger har styring med sine gjeldsforhold, ligger innebygget i dynamikken med kapitalens frie bevegelighet som med nødvendighet leder til økende finanskapitalistisk dominans. Stabilitetspakten framstår slik som et remedium mot kapitalens schizofreni. Det er i det hele tatt tvilsomt om den finanskapitalistiske versjonen av kapitalens frie bevegelighet er i samsvar med Monnets strategi, som hadde en industrikapitalistisk orientering.

Spaltingen mellom industri- og finanskapital med sistnevntes overtak har gitt EU en ny, konfliktfylt politisk dynamikk. EUs økende styringsproblemer bidrar til å skjerpe de sosiale og politiske motsetningene uten at disse har utkrySTALLISERT godt organiserte motstrategier.¹⁴ Det demokratiske underskuddet har bidradd til kynisme og politisk passivitet med økende forakt overfor den s.k. politiske klassen. Dette underskuddet – det reelt fungerende EU – kan betraktes som en (av flere) årsaker til at det *ikke* er utviklet gode, demokratiske forankrede strategier «til venstre». For fraværet av fungerende demokratiske institusjoner svekker det politiske arbeidet i partiene, slik at den tillit disse måtte ha, gradvis undergraves. Det gjør også dannelsen av nye, mer troverdige partier vanskeligere. Slik undergaves viktige forutsetninger for utvikling av demokratiske strategier. Det dannes en ond sirkel av politisk systemsvikt og velgeravmakt noe som styrker kravet om stadig mer autoritære «løsninger» og øker faren for fascistiske bevegelser.

EU-prosessens fredsfunksjon mellom fornuft, akkumulasjon og krigsteknologi

Avmilitarisering som akkumulasjon

Monnets filosofi var også forankret i en *kollektiv erfaringshorisont*: To verdenskriger i løpet av 25 år med tunge strategisk-imperialistiske føringer, katastrofale resultater for sivilbefolkningen og krigstretthet for alle krigførende parter – unntatt USA. I den grad vi kan si at EU-prosjektet har utspring i *fornuftsgrunner* – «Verunftsgründe» som tyskerne sier i samsvar med den filosofiske tradisjonen etter Immanuel Kant (1724-1804) – må det være i dette høyst legitime behovet for *varige fredsgarantier* mot nasjonalisme og splittelse som resonansbunn for opprustning og krig. Ambisjonene for et nytt *økonomisk* Europa ble dermed synkronisert med krigserfaringer som hadde skaket alle sosiale grupper og klasser. Det ga et moralsk fundament for tanker om varige politiske løsninger ved avtaler om økonomisk samarbeid og incentiver *kombinert* med en *avmilitarisering* av den nye, tyske Forbundsrepublikken. Kapital som ellers kunne ha blitt bundet til opprustning av Forbundsrepublikken, ble med avmilitariseringen «frigjort» til industriell akkumulasjon. Det medvirket til en sterkere akkumulasjonsrate innenfor Forbundsrepublikken enn noe annet sted i Europa og bidro til å

fornye produktivkreftene raskest der (slik avmilitariseringen av Japan også virket «fredsskapende» på japansk kapitalisme). Det la et grunnlag for landets *varige* produktivitetsforsprang. Dette er ironisk nok en av de underliggende, strukturelle årsakene (ujevn utvikling) bak den pågående krisen i euroområdet.

I hvilken grad Kull- og stålunionens og EU-prosessens fredsfunksjon var reell, er bl.a. avhengig av svaret på følgende kontrafaktiske spørsmål: Hvilke plausible grunner skulle Frankrike og et *delt* Tyskland ha for å gå til krig mot hverandre igjen på 1950-tallet dersom Kull- og stålunionen/Fellesmarkedet *ikke* var blitt etablert? Bidrog dannelsen av EEC til raskere avslutning av det franske koloniveldet i Vietnam eller i Algerie, eller det belgiske i Kongo? Hvor dypt stakk fredsviljen hos eliten som dannet Kull- og stålunionen, når sentrale deler av den samtidig blåste til krig i koloniene? Var trusselen om en invasjon fra Sovjetunionen, som hadde mistet 26,6 millioner mennesker, hvorav 11,4 mill soldater, i krigen, reell? I den danske avisa Politiken for 2. desember 2012 minner forfatteren Karsten Jensen oss om general de Gaulles ord, at «ved Anden Verdenskrigs utbrud var Frankrig fuldt forberedt på utbruddet af Første Verdenskrig.» I tråd med dette konstaterer Jensen tørt at «Den Europæiske Unions store indsats har været at forhindre Anden Verdenskrig i at bryde ud en gang til.»

Akkumulasjon, stat og krigsteknologi

Den tyske akkumulasjonsprosessen var i langt mindre grad enn den amerikanske sammenkoplet med opprustning og dermed krigsteknologisk utvikling finansiert av staten, med de *langsiktige* virkningene dette har på akkumulasjonsforløpet og tilbake på staten og politikken.

Heller ikke EU har maktet å foreta en effektiv sammenkopling som innstiftes av The Military-Industrial-Congressional-Complex, (MICC) slik Robert Higgs presiserer det for å få med den politiske og «demokratiske» dimensjonen i fenomenet.¹⁵ Mens USAs forsvarsbudsjett i perioden 1922-1939 i snitt utgjorde ca 1% av BNP, var det i perioden 1948-1989 fram til året før Sovjetunionen forsvant, 7,5%. Som forsvarsminister Henry Stimson sa alt i 1940 «If you are going to try to go to war, or to prepare for war, in a capitalistic country, you have got to let business make money out of the process or business won't work.» Higgs viser til at i perioden 1970-89 var profittraten for de femti største US-selskapene som leverte varer og tjenester til forsvaret, vesentlig høyere enn i annet US-næringsliv som kan sammenliknes med disse. Det amerikanske eksemplet demonstrer at denne type produktivitets- og akkumulasjonsfremmende kopling mot krigsteknologi forutsetter en enhetlig, sterk statlig sentralmakt. En slik kobling var rett og slett ikke mulig mellom ulike *nasjonalstater* innenfor en ramme av EEC/EF/EU, en «union», med intern ujevn økonomisk utvikling og ulike,

nasjonale statstradisjoner med tung historisk ballast. USAs globale hegemoni har derimot hatt nettopp en slik kobling som en strategisk forutsetning.

Men denne type kobling øker også faren for at det er behovet for profitt og akkumulasjon – og ikke de overordnede politiske analyser og strategiske vurderinger – som etter hvert betinger forsvarsbudsjettets størrelse. En slik logikk er en trussel mot Clausewitz' form for politisk rasjonalitet og praksis i staten. Langvarig militærstrategisk overlegenhet med grunnlag i kapitalakkumulasjon av MICC-typen senker terskelen for å gå til krig for å løse politiske problemer framfor bruk av tålmodig diplomati og kompromisser gjennom langvarige forhandlinger. Den politiske analysen svekkes i staten og sikkerheten legges ut på anbud til private entreprenører – en forlengelse av kapitalakkumulasjonen med andre midler.¹⁶

USAs dominans i NATO har fra første dag bremsert utviklingen av en europeisk militær-industriell-politisk kobling via EU-organene i Brussel som tilfeldigvis (?) også huser NATOs hovedkvarter. Den europeiske stormakten som er kommet lengst i koplingen mellom stat, kapital og krigsteknologisk utvikling, er den som har hatt den løseste tilknytningen til NATO, Frankrike.¹⁷

EU-prosessens manglende evne til å utvikle en tilsvarende kobling mellom politikk, økonomi og krigspotensial kan vi derfor se på som en ikke-intendert, fredsskapende virkning av et *avmaktforhold* ved EU som statskonstruksjon, noe som står i taus kontrast til den høyrøstede visjonen om EU som *fredsaktør*. Fredsvirkningen springer ut av EUs *reelle* konstitusjon som en fiasko i forhold til alle storslåtte visjoner om EU som en patriotisk, enhetlig handlende konstitusjon, en *unionsstat* med sitt eget monopol på bruk av fysisk makt med en klar fredsagenda for å styrke folkeretten og menneskerettighetene på vegen «fra det internasjonale til det kosmopolitiske fellesskapet.»¹⁸

EU-prosessens «upolitiske» metode – «en høyere sivilisasjon»?

EUs normalitet

I sin handlingsform var «Monnes metode» nødvendigvis *diskré* - utviklet med utgangspunkt i to krigsøkonomier mens enhver form for demokrati var midlertidig suspendert. «Ikke minst av denne grunn har Monnets forslag aldri vært populære. Den europeiske integrasjonen som foresvevde ham, hadde teknokratiske og intervensjonistiske trekk.»¹⁹ Den upolitisk politiske metoden skaper politisk konsensus gjennom deltakelse i *nettverk av eliter* der verken parlamenter eller borgerne har noe de skal ha sagt, og knapt nok vet om eksisterer. Det er likevel feil å oppfatte slike nettverk som konspirasjoner. De er snarere naturlige og derfor *normale* i formidlingsprosessene mellom de økonomiske og politiske elitene. Folkeavstemninger eller andre former for åpne, demokratiske mobiliseringer er i elitenes og de kommersielle masse-

medias perspektiv tilsvarende *unormale*. De kan sette folk og intellektuelle motkrefter i bevegelse på måter som de «politisk-mediale klassene» ikke har sin vanlige kontroll med.²⁰ De folkeavstemninger som i ulike EU-land har vært holdt om medlemskap eller om revisjoner av unionens traktatgrunnlag, har til tider vært et mareritt for elitene i det politisk-mediale-kommersielle-komplekset. Og når folket har stemt «feil», har eliten sendt saken ut igjen til ny avstemning der folket kan øve kollektiv selvkritikk.

Monnets metode institusjonalisert

Med EU-kommisjonen og Rådet på plass uten troverdig parlamentarisk basis ble rasjonaliteten i Monnets metode institusjonalisert. Dermed var det demokratiske underskuddet i EU innstiftet som et *konstitusjonelt* fenomen *de facto*. Selve det økonomisk-tekniske ordet *underskudd*, reflekterer dette forholdets fremmedgjorte karakter. «Underskuddet» er samfunnsvitenskapenes teknisk-nøytrale terminologi for en særskilt, moderne form for klasse-makt. «Ved grunnleggelsen av Det europeiske felleskap gikk Kommisjonen og Minister-rådet sammen om at befolkningen ikke hadde noe den skulle ha sagt om de beslutninger de fattet. At dette tilbakefallet til førkonstitusjonelle tilstander kan helbredes med kosmetiske korreksjoner, er det ingen som tror på lenger. Det omtalte 'underskuddet' er altså ikke noe annet en et forfinet uttrykk for den politiske umyndiggjørelsen av borgerne .. Europaparlamentet kan bare bestemme over budsjettet i overensstemmelse med det som Det europeiske råd bestemmer. Et eneste Rådsmedlem kan blokkere parlamentets budsjettvedtak. Den klassiske regelen '*no taxation without representation*' er dermed satt ut av kraft.»²¹ Vi befinner oss ved *inngangen til en postdemokratisk tidsalder* der velgernes, EU-borgernes passivitet – som gir seg utslag i stadig synkende deltakelse ved valgene til EU-parlamentet – er en «paradisisk tilstand for enhver maktbevisst, utøvende statsmakt».

Privilegier, immunitet og ukrenkelighet – «en høyere sivilisasjon»

I samme grad som EUs økonomiske, sosiale og politiske krise utvikler seg krever den disiplinerende intervensjoner overfor medlemslandene med sprikende interesser. Monnets metode mister da sin storborgerlige, diskre sjarm og bidrar til å øke det demokratiske underskuddet, slik inngåelsen i januar 2012 av fiskaltraktaten, også kalt budsjetttraktaten eller finanstraktaten, viser. Den stiller krav til euro-landenes statsbudsjetter med *automatiske* straffereaksjoner dersom kravene ikke oppfylles. (Mer om dette i Jan Mønneslands artikkel.) Parallelt med denne ble det opprettet en egen «traktat» om *European Stability Mechanism*, ESM, som skal hjelpe de enkelte euro-landene i budsjettvansker med «finansiell stabilitet». Det skjer ved at de enkelte landene, også de som trenger finansiell støtte fra ESM, etter nærmere regler i forkant skyter inn kapital i et fond under ESM, noe som ytterligere belaster disse statenes økonomi. De landene som ikke oppfyller budsjett-

kravene i fiskaltraktaten, kan låne penger i fondet som de selv har bidratt til, «under strict conditionality.» Disse vilkårene er dels definert i fiskaltraktaten, dels gjelder de medlemslandenes forhold til ESM. For å illustrere logikken i videreføringen av «Monnes metode» er regelverket for vilkårene i ESM-traktaten opplysende:

ESM har en selvstendig juridisk-konstitusjonell status som medlemslandene ikke kan utfordre. Det innebærer at de enkelte landene skal respektere ESMs *privilegier* (privileges) og rettslige *immunitet* (immunity, artikkel 39). Tilsvarende privilegier og immunitet gjelder følgelig for ESMs ledelse (Board of Governors oppnevnt av medlemslandene, Board of Directors) og deres staber. Alle som arbeider i ESM er pålagt *taushetsplikt* slik at ESM kan operere under hemmelighold. Videre er ESMs dokumenter *ukrenkelige* (inviolable, art. 34, 35). De økonomiske midler og ressurser som ESM forvalter, er likeledes *immune* mot «gransking, rekvisisjon, konfiskering, ekspropriasjon eller andre former for inngrep, frarøvelse eller utelukkelse foretatt ved noen utøvende, rettslig, administrativ eller lovgivende handling hvor disse enn måtte være lokalisert og av hvem» (art. 32): *Ingen utenforstående kan effektivt undersøke om det foregår ulovligheter eller «uregelmessigheter» i regi av ESM.* Men har ikke ESM en uavhengig revisjon? Tja, for problemet er bare at denne revisjonen rapporterer til de som har oppnevnt dem, nemlig guvernørene (art. 29, 30) som på sin side er immune overfor noen form for ekstern etterforskning og rettsforfølgelse og uten politisk ansvar overfor noe folkevalgt organ! Dermed er det umulig for noen instans utenfor ESM å rapportere ESMs praksis til noen offentlighet eller påtalemyndighet. ESM, som en del av EUs statsfinansielle disiplineringsmekanisme, er altså effektivt beskyttet ikke bare mot enhver form for demokrati, men også mot uavhengig etterforskning og rettsforfølgelse. ESM er med andre ord *hevet over loven* – en stat i staten.

Da er det bare logisk at ESM ikke betaler skatt av de verdier det forvalter. De *ansatte* i ESM betaler ikke skatt til de landene som de ellers er statsborgere i, men til ESM selv! Avlønning og lignende bestemmes av direktørutvalget, skattereglene av guvernørutvalget (art. 33, 35). Dermed bestemmer de også sitt eget og sine medarbeideres inntekts- og skattenivå. Også skatteteknisk og budsjettmessig sett er ESM en stat i staten.

Som følge av ESM-byråkratiets privilegier om ukrenkelighet og straffereettslige immunitet har ESM en egen justis i måten å løse uenigheter med medlemsland på: En klage fra et medlemsland på et vedtak i ESM skal først behandles av *direktørutvalget*. Dersom dette ikke fører fram, kan saken legges fram for utvalget av *guvernører*. Det betyr at ESM er klageinstans for vedtak som med guvernørenes velsignelse er foretatt av ESM! Dermed er prinsippet om klageinstansens *institusjonelle uavhengighet* av vedtaksinstansen brutt. Medlemslandet kan rett nok bringe saken inn EU-domstolen (art. 37). Men etter som ingen land har innsynsrett i ESMs *ukrenkelige*

dokumenter, har dette knapt nok akademisk interesse. Men skulle et land likevel få medhold, ville det bringe EU-systemet i åpen strid med seg selv. Det vil derfor forby seg selv. De enkelte EU-land har altså ingen reell mulighet til å få overprøvd de vedtak som ESM gjør.

Selvsagt påberoper EU seg at tilslutning til fiskaltraktaten og ESM er folkerettslig bindende. Et medlemsland kan derfor ikke bringe ESM inn for FNs folkerettsdomstol i Haag. Ikke bare er EU-borgerne for lengst politisk ekspropriert. Gjennom fiskaltraktaten og ESM er euro-landene også som stater umyndiggjort i sin økonomiske politikk: Jo mer EU, desto mindre demokrati, kort sagt «en høyere sivilisasjon», ifølge Thorbjørn Jagland.

EU som ikke-stat med stormaktsambisjoner

Ikke-staten

Som Enzensberger med et lettelsens sukk peker på i *Sanftes Monster*, er EU med en politisk konstitusjon av motsetninger mellom 27 ulike nasjonalstater og en egen, intern byråkratisk rasjonalitet ikke i stand til å opptre som en *virkelig* statsunion med et eget politi, en egen hær eller eget politisk apparat med (eller uten) grunnlag i folkevalgte institusjoner og prosesser. Det er innslaget av de politiske, nasjonalt funderte demokratier som ennå er til stede i de enkelte EU-landene, som har hindret EU i å utvikle et eget statsapparat som taler med én tunge med en felles definert statsfornuft opp mot det internasjonale statssystemet ellers. EU med sine 500 millioner EU-borgere er ikke i stand til å befale eller gjennomføre politisk vidtgående beslutninger opp mot andre stater, slik den amerikanske presidenten kan. Til forskjell fra nasjonalstater ellers, også EU-stormaktene Tyskland, Storbritannia og Frankrike, har EU (heldigvis) heller ingen særskilt etterretning eller sikkerhetstjeneste (så langt vi vet). EU-kommisjonen kan dessuten ikke befale politiske aksjoner i den overnasjonale sikkerhetens navn uten grønt lys fra NATO og dermed USA.

Freden og The Common Foreign and Security Policy (CFSP)

Det er ikke lenger noen kollektive krigserfaringer som bærer EU som mulig fredsprosjekt, ifølge Habermas.²² Derfor var det heller ikke vanskelig for ham i 1999, frigjort fra disse erfaringenes tidsbestemte moralske tyngde, å støtte NATOs krig mot Jugoslavia i tråd med EUs politikk. EUs diplomatiske oppmuntring – etter påtrykk fra EU-stormakten Tyskland – til at Kroatia skulle trekke seg ut av Jugoslavia alt omkring 1990, mens Østblokken var i full oppløsning, påskyndet den *jugoslaviske* oppløsningsprosessen som endte i en *europaisk* krig i 1999. Hvis EU som fredsaktør hadde handlet i samsvar med at krigen var i strid med Folkeretten, uten dekning i noe vedtak i FNs sikkerhetsråd, ville EU havnet i motsetning både til USA og det nye, samlede Tysklands «historiske» interesser i Jugoslavia. Disse gikk ut på å få Jugoslavia oppløst i selvstendige nasjonalstater – politisk salamitaktikk –

med sterke økonomiske og diplomatiske bånd til et stadig mer selvbevisst Tyskland. Da krigen først var brutt ut 24. mars 1999, fungerte EU som en legitimerende paraply omkring NATOs rolle og dermed for det nye Tysklands interesser på Balkan – med moralfilosofisk støtte fra Habermas. Men viktigst i denne sammenheng var at krigen ga støtet til oppstrammingen av EUs utenriks- og sikkerhetspolitiske *ambisjoner* i CFSP som siden Maastricht-traktaten hadde hvilt som en papirbestemmelse med et *hypotetisk* felles forsvar i bunn.²³

Iverksettelsen av CFSP 1. mai 1999 hadde til hensikt å bringe EUs stormaktsintensjon i samklang med NATOs nye *out-of-area*-strategi. Vedtaket i det berømmelige krisemøtet i NATO 24. april midt under bombingene av Jugoslavia fastla den nye *out-of-area-strategien* – uten noen form for offentlig debatt eller behandling i NATO-landenes parlamenter eller i EU-parlamentet. Strategien, som bryter med Folkeretten, «tillater» NATO å gå til krig uten at noe NATO-land er angrepet først, noe NATO-paktens *defensive* Artikkel 5 i Atlanterhavspakten i samsvar med Folkeretten forholdt seg lojalt til. «Revisjonen» av Artikkel 5 var i realiteten bare en tilpasning til den fullbyrdete kjensgjerning at NATO med sine EU-land alt hadde startet en *angrepskrig*. Alle NATO-landene og hele EU var pinlig klar over dette bruddet med Folkeretten, men uten å kunne innrømme det overfor sine befolkninger. Dermed hadde EU gjennom CFSP enstemmig velsignet den foreløpig eneste krigen mellom selvstendige stater i Europa etter 1945. Dette åpne bruddet på FN-paktens Artikkel 2, særlig pkt. 4 – ”fredsartikkelen” – var EUs viktigste bidrag til å svekke FN ved inngangen til et nytt århundre.

Men siden USA ikke kan tolerere en europeisk konkurrent til sitt eget NATO, aller minst etter NATOs «suksess» i Libya 2011, er intensjonen om å bygge opp et eget EU-forsvar via CFSP i kjølvannet av denne krigen fortsatt en papirbestemmelse. EUs rolle som «fredsaktør» har heller ikke hindret en rekke EU-/EØS-land i å delta i humanitære, nasjonsbyggende kriger i nær forståelse med USA som i Afghanistan, Irak eller i Libya, fortrinnsvis land med olje eller andre strategiske naturressurser, i strid med FN-pakten. Disse krigene har demonstrert en økende splittelse i EU og at hver EU-stat må prioritere sin utenrikspolitikk innenfor rammen av NATO framfor CFSP.

Gjennom CFSP er EUs stormaktsintensjoner brakt i samklang med NATOs nye folkerettsstridige strategi. Det sikres konkret ved at de styrker og militære kapasiteter som EU måtte disponere for sine formål gjennom CFSP, fortsatt er en del av NATOs europeiske, fysiske kapasiteter. EU kan med andre ord ikke bruke disse med mindre NATO (=USA) tillater det etter at NATO (USA) bestemmer seg for ikke å bruke dem selv. EU kan derfor bare bruke militær makt når USA ser seg tjent med at EU-land går i krigen for seg, slik det ble vist med den humanitære bombingene av i Libya 2011. Da Sikkerhetsrådet vedtok sin «Right-to-Protect»-resolusjon nr. 1973 den 17. mars 2011, unnlot Tyskland sammen med Russland, Kina, India og Brasil å

stemme. Tyskland med sine energibehov i forhold til Gaddaffi-Libyas stabile leveranser, forfulgte her sine egne interesser, mens Frankrike og Storbritannia var krigsaktivistene med USAs støtte (slik at også Norge kunne bli med). Dermed var EU splittet og hadde følgelig ingen selvstendig rolle gjennom CFSP, som krever enstemmighet, men ble nok en gang fanget i USAs strategi med *broad coalitions of the willing*.

I iveren etter å utvide det nye «europiske rommet» østover, har EU fraveket de sentrale finanspolitiske kravene til opptak i unionen om å ha økonomisk orden i eget hus i samsvar med *stabilitetspakten* fra 1997. I stedet har EU vektlagt de tidligere øststatenes «demokratiske» status og forhold til «menneskerettigheter» som opptakskriterier. EUs statsfinansielle kriterier må ikke stå i veien for EUs stormaktsintensjoner. Altså ingen motsetninger mellom stormaktsbestrebelsler og menneskerettigheter – snarere tvert i mot!

II

EUs operative rasjonalitet – de funksjonsintellektuelle

Den operative rasjonalitet som styrer skuta i Brussel i det daglige, forvaltes ikke primært av EU-politikerne fra 27 land, som i store saker er nærmest kronisk uenige, før de eventuelt samler seg om de nødvendige kompromisser. Det kan dreie seg om inntil 40.000 funksjonærer, teknokrater og andre sysselsatte på EUs forvaltningsbudsjett med en eller annen form for vitenskaplig fundert utdannelse. Denne *byråkratiske massen* forholder seg daglig til en hær av profesjonelle lobbyister betalt av konkurrerende samfunns- og næringsinteresser, med en vesentlig større innflytelse enn de politiske representantene. Tallet på disse er anslått til ca 15.000.²⁴

I følge forfatteren Robert Menasses observasjoner av de EU-ansettes atferd og tenkning fant han i Kommisjonens administrasjonsapparat «de best kvalifiserte, europeisk tenkende mennesker» han noen gang hadde truffet og som «med en forunderlig effektivitet behersket en høykomplisert maskin til produksjon av rasjonalitet.»²⁵ Selv om alle disse menneskene betjener et «rasjonalitetsmaskineri» (Menasse), er hver og en av dem ikke mekaniske ledd i dette, men personer som oppviser oppriktig *engasjement* og uselvisk entusiasme for den europeiske *sak* de er satt til å forvalte. En seksti timers arbeidsuke er ingen sjeldenhet i de sentrale organene, men tvert om vanlig, uten at det synes å utløse organisert motstand fra fagforeningene (hvis de fins).

Grunnen til dette er at *saken* med sitt håndfaste byråkrati samtidig er et stort oppmarsj område for sosiale karrierer for alle som har fått en fot innenfor det og som sikrer dem høy grad av sosial og økonomisk sikkerhet. Selv om de kommer fra alle EUs 27 medlemsland, forfaller de ved sitt engasjement i

saken derfor ikke til ulike former for «nasjonalisme» på vegne av de respektive hjemland, men utvikler tvert om en egen form for overnasjonal rasjonalitet som de kan legitimere sitt individuelle karrierestrev med. Det individualiserte, innbyrdes konkurrerende karrierestrev skjer innenfor samme «rasjonalitetsmaskineri» og trekker følgelig i samme retning: utvide EU-byråkratiets mandat- og operasjonsområde, så vel geografisk som innover i den enkelte landenes infrastrukturer, ikke minst innen forskning og høyere utdanning. Til forskjell fra EU-politikerne i Kommisjonen eller i EU-parlamentet slipper de å eksponere seg for media og følgelig slipper de å legitimere seg overfor noen «der hjemme». De er ansatt, eller utpekt, ikke for å betjene nasjonale særinteresser, men EUs fellesinteresser. Politikerne derimot forventes alltid å representere nasjonale interesser. Ingen politiker er i stand til å definere eller langt mindre artikulere disse fellesinteressene og samtidig ivareta et godt forhold til «de der hjemme» uten at det vil skape konflikt i forhold til andre konkurrerende forsøk på det samme.

Den reelt fungerende fellesinteressen – den virkelige Europavisjonen – kan bare utvikles gjennom den daglige, «upolitiske» forvaltningspraksis i EU-byråkratiet, helst uten politikernes, det offisielle «demokratiets», innblanding. Slik kan EU-systemet best fungere som en *byråkratisk-ideologisk organisme* med sin egen interne mening, men uten å konstituere en virkelig stat opp mot andre stater slik vi oppfatter forholdet mellom territoriale nasjonalstater. «Disse funksjonærene representerer en statsfornuft til en stat som slett ikke fins.»²⁶ Ved sin forankring i en felles institusjonell praksis utvikler de en egen korpsånd, en *esprit de corps*, og dermed en lojalitet som samtidig distanserer dem fra hverdagen til den 500 millioner store befolkningen i deres respektive 27, ulike hjemland. Slik skaper de tilsatte i EU-maskineriet *sin egen* hverdag, *sin egen* livsverden i ly av det systemet og den saken de har viet sitt arbeid og karrierer til. De er de sanne, reelt fungerende europeere. I følge Menasse er det her utviklet en egen *biotop* av mennesker som flittig engasjerer seg i det europeiske oppdraget de er pålagt slik *de selv* forstår dette. Deres korpsånd er innstiftet på vegne av et langsiktig nasjonsfritt Europa. Sanne EU-byråkrater har intet fedreland. Menasse, som er EU-tilhenger «av fornuftsgrunner» i samsvar med Europavisjonens fjerne fredstanke, skriver i *Die Zeit* 20. mai 2010:

«Det er et faktum at alle statene som har sluttet seg til EU, er demokratiske. Men det er også et faktum at ved å gjøre det, har de mistet de demokratiske standardene de hadde oppnådd i nasjonalstatene, til et overnasjonalt nivå – om de da ikke har oppgitt det bevisst ... Lisboa-traktaten har rett nok gjort noen forbedringer i forhold til Maastricht, men de demokratipoliske tilbakeskrittene og underskuddene er ikke bare innrømmet, men beint fram hogget i stein. Ett eksempel: Man kan snakke om demokrati bare i den grad det eksisterer en maktfordeling ((mellom lovgivende, dømmende og utøvende makt)) ... I EU er denne maktfor-

delingen rett og slett opphevet. Parlamentet er rett nok valgt, men har ingen rett til å foreslå nye lover (eller nå, etter Lisboa, bare gjennom bakdøren): Forslagsretten ligger i Kommisjonen ((som også er den utøvende makt)). ... Kommisjonen er den institusjon der den demokratiske legitimeringen blir utslettet: Her arbeider et apparat som verken er valgt eller kan avsettes ((av valgte organer)), som har opphevet maktfordelingen. ... I et demokratiperspektiv produserer triangelet Parlament, Råd og Kommisjon et svart hull hvor det vi forstår med demokrati, forsvinner».²⁷

Vil verdensborgeren forsvinne i dette hullet? I nettutgaven til *Die Zeit* to år seinere²⁸ kaller han EU-parlamentet, som er det eneste folkevalgte organet i EU, for et «deponi for spesialavfall» ettersom dets viktigste oppgave synes å være et sted hvor brysomme politikerne som mislykkes i de nasjonalstatlige sammenhengene, sendes til oppbevaring (og lukrativ trøst med rikelige diettpenger og feite honorarer med opptjening av pensjonspoeng).

EU-virkeligheten og de politisk intellektuelle

EU-kampene i Norge og traktattekstene

Den økende mengden av traktater som EU bygger på, og den tilsvarende vekst i EU-byråkratiet er utslag av en «evig» politisk tilpasning til europeisk kapitalisme slik denne har fått sine politiske rammebetingelser bestemt i vekselvirkningen med EU-institusjonene. Men verken i de tre norske EU-kampene (1962, 1972, 1994) eller i EU-/EØS-debatter seinere, har EU-tilhengerne i de intellektuelle kretser vært særlig opptatt av den voksende ansamling av fellesskapstraktater og de realpolitiske og økonomiske motsetningsforhold som ligger til grunn for dem, men desto mer av «Europa-visjonen». I Norge er det først og fremst motstanderne som har brukt de til enhver tid eksisterende traktater som ammunisjon i EU-kampene. De tidlige motstandsgruppene mot medlemskap i Fellesmarkedet fra 1961-62 gikk analytisk til verks i sin argumentasjon og opplysningsvirksomhet. Disse gruppene var *Aksjon mot Fellesmarkedet - de 143*, *Opplysningsutvalget av 1962*, *Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet*, *Vestlandsutvalget* og *Bergensutvalget*. Samlet utgjorde dette en blanding av intellektuelle med høye vitenskapelige kvalifikasjoner og politiske holdninger til venstre, faglige tillitsvalgte til venstre for AP-/LO-ledelsen, og representanter for primærnæringenes organisasjoner.²⁹ Det ble stadig vist til Romatraktatens bestemmelser og formuleringer. Næringslivets ansvarlige organisasjoner, i det siste Næringslivets hovedorganisasjon, NHO, har ironisk nok i likhet med EU-motstanden vært mer bevisst om de muligheter og de økonomisk-byråkratiske handlingsrom som nye traktatbestemmelser og direktiver til enhver tid åpner for, men med omvendt fortegn. Ikke tilfeldig var NHOs fortolkning av vikarbyrådirektivets muligheter i det norske

arbeidsmarkedet sammenfallende med forståelsen av disse mulighetene mellom direktivmotstanderne i fagbevegelsen, i deler av AP, SV, SP og Nei til EU i 2012.³⁰ Den utrettelig opplysningsvirksomheten som Nei til EU har drevet siden EU-striden 1994, fører denne tradisjonen videre, med Dag Seierstad som dens mest typiske representant.

Når radikale møter andre radikale

Som vi har sett, reiste Jean Monnet aldri offisiell kritikk mot de mer luftige europatanker slik disse ble artikulert av intellektuelle eller ideologisk engasjerte politikere. Å polemisere mot den slags for å skille drømmerier fra realpolitikk var ikke bare fremmed for hans politiske gemytt, men selvsagt helt *uhensiktsmessig*. Europatanken i sine motstridende visjoner mellom union og løserer føderasjon må få lov til å spille seg ut som *ideologisk terapi* uten politiske konsekvenser. For dreier ikke EU seg nettopp om en «høyere sivilisasjon» eller om «internasjonal solidaritet» i form av forpliktende traktater? «Folk vil at solidaritetstanken skal ligge i bunn», kan partisekretær i Arbeiderpartiet, Raymond Johansen, fortelle. «Sosialdemokratiet har aldri stått sterkere i Europa», idet minste «som idé».³¹ I ideenes verden smelter sosialdemokratiet sammen med EU helt uavhengig den form for krisepolitikk som det virkelige EU fører mot befolkningene i de mest utsatte landene. De intellektuelle gruppene, som er mer internasjonalt orientert enn folk flest, er altså *nødvendige* når store «solidaritetsprosjekter» i EUs regi skal artikuleres og legitimeres overfor de mer umælende sjikt i befolkningen. Hverdagen for disse dreier seg jo stadig mer om å få endene til å møtes jo mer EUs solidaritetspolitikk omsettes i praksis ved hjelp også av sosialdemokrater.

I Norge derimot, hvor den demokratiske alliansen historisk har hatt en helt annen sosial profil, har deler av det intellektuelle sjiktet tradisjonelt stått sterkere på Nei-siden:

«EU-saken representerer snarere en kontinuerlig linje enn et brudd i norsk politisk historie. Den heterogene alliansen på nei-siden av bønder, fiskere, motkulturer og byradikale går tilbake til striden om parlamentarisme, allmenn stemmerett og unionsoppløsningen med Sverige. Til tross for endringene i næringsstruktur og bosettingsmønster ble dette mønsteret ikke svekket mellom 1972 og 1994. Nei-sidens argumenter avspeiler denne historiske bakgrunnen.»³²

Fenomenet «byradikale» viser her til den radikale fløyen innenfor det «intellektuelle sjiktet». I Europabevegelsens propagandapamflett om et *Radikalt Europa* fra 2011 oppfattes den norske nei-intelligentsia naturlig nok som den ideologiske hovedfienden – det strategiske punkt som må vinnes for at folkets Ja skal vinnes. Artikkelen til idéhistoriker Kjell Ansgar Jakobsen, Universitetet i Oslo, om «Se torsken! Refleksjoner rund EU-motstandernes kulturhistorie» er den artikkelen i *Radikalt Europa* som klarest følger opp denne delen av heftets program. Med begrepet *torsken* sikter Jakobsen til det

svenske skjellsordet for en som kjøper seksuelle tjenester. Der hevder han «den dristige hypotese at Norges motiver for å stå utenfor EU mer og mer sammenfaller med menns motiver for å kjøpe sex. Man betaler for å slippe ansvar og engasjement.» EØS-kontingenten er betalingen for adgangen til EUs markedshierligheter, mens EU-medlemskap er synonymt med ansvar og engasjement. Og selvsagt blir vi minnet om at «EU-motstandens spesielle karakter i Norge» ikke begrenser seg til EU-skepsis, men som ved sin regulære motstandskarakter er «noe som hører den grumsete anti-intellektuelle høyresida til.»³³

I norsk sammenheng er det viktig å vise at en kan være både radikal – tilhøre venstresida – og samtidig være EU-tilhenger. De Europa-radikale begrunner ikke sitt standpunkt ved å argumentere for frie kapitalbevegelser som er en EU-*realitet*. Tvert om, de kjenner seg altfor «opplyste» til være EU-tilhengere ut fra hensynet til «snevre» klasseinteresser! Det intellektuelle sjiktets ofte svake forankring i realpolitikken og i økonomien er en grunn til at deres Europatanker må bli mer svevende og utopiske til forskjell fra Monnets tanker som var forankret erfaringer fra to krigsøkonomiske karteller. Om Europabevegelsens ideologer i Norge er sanne unionister eller «bare» konføderalister, eller kanskje verken det ene eller det andre, er etter tre EU-kamper over 50 år fortsatt helt uklart til tross for at en avklaring på nettopp dette punktet ville ha vært av stor nytte for den alminnelige folkeopplysning.

I *Radikalt Europa* feies denne avveiningen under teppet – i rak motsetning til den høylytte politiske kakofoni omkring spørsmålet i samband med Haag-kongressen i 1948. Denne manglende strategiske avklaring har selvsagt sin rot i de faktiske forhold: Det reelt eksisterende EU er jo dannet helt utenfor EU-borgernes demokratiske handlingshorisont.

To legitimasjoner – realisme eller idealisme

Fra Jean-Jaques Rousseau til dagens EU

Det fins altså to hovedmåter å legitimere det reelt eksisterende EU på: De umiddelbare, vesentlig økonomiske eller strategiske grunner som viser til tingenes tilstand og bestående dynamikk i en erkjennelse av at det for de som lever i EU, ikke fins andre alternativer innenfor rammen av en overskuelig framtid. Dette utgangspunktet deles selvsagt også av mange, mer eller mindre resignerte EU-borgere som er blitt kritiske til EU-prosjektets faktiske utvikling. Den andre måten å legitimere EU på er – med forestillingen om en liberal, fredligsinnet og globalisert kapitalisme på menneskerettighetenes grunn – å sette sin lit til et forenet, harmonisert og harmoniserende Europa, en framtidstilstand foregrepet ved en filosofisk fortolkning av aktuelle utviklingstendenser: «For første gong i historia er tankane om verdsborgaren til to av dei store europeiske filosofane, Immanuel Kant og Jean-Jaques Rousseau, noko meir enn luftige draumar. Tenk på EU-samarbeidet!»³⁴ Med

andre ord: Fornuftens list i historien – her representert ved tankene hos Kant og Rousseau – omsatt i praktisk politikk i form av overnasjonale forordninger om alt fra tillatte grenseverdier for forurensning til lengden på kondomer.

Skillet mellom disse to måtene å legitimere EU på er sjelden rendyrket. Begge gjør seg gjeldende samtidig og fletter seg ofte inn i hverandre så vel i offisielle dokumenter og EU-praksiser som hos den enkelte intellektuelle som politisk tenkende EU- og verdensborger med vitenskapelig ballast som statsviter, filosof, økonom, sosiolog osv.. For begge tendenser står retorikken omkring fenomenet *globalisering* sentralt. For den *realistiske tendensen* dreier det seg om en utvidelse av markedet for handel, arbeidskraftens mobilitet, om nye muligheter for investeringer og kapitalbevegelser globalt. For den *idealistiske tendensen* dreier det seg om eksistensen som verdensborger på menneskerettighetenes grunn via eksistensen som «europeer», konstitusjonelt forankret i eksistensen som EU-borger, som en seg selv overskridende mellommetappe. I de politiske framtidstanker hos for eksempel Habermas om et nytt FN som sikrer FN både som statsfelleskap og individenes rettigheter som FN-borgere, «vil den historisk enestående dannelsen av EU føye seg sømløst inn i omrisset av et politisk konstituert verdenssamfunn»³⁵ - en ny verdensordning.

Det europeiske mennesket

Internett er det fysiske eksistensmedium for både økonomiske og virtuelle globalister. Siden de norske europeerne ikke er empiriske EU-borgere, men bare ideelle sådanne, foretar de en ideologisk snarvei og definerer seg direkte som verdensborgere som har tatt EU-medlemskapet *virtuelt* opp i seg. For disse er eksistensen som *europeer* ikke en triviell, geografisk plassering av en person, men en egen ideologisk *kvalitet* med en overnasjonal identitet som gjør et norsk nei-standpunkt i overbærende kontrast til denne kvaliteten til en «merkverdig idé», i følge Cathrine Holst – i 2001 omvendt fra Nei til Ja:

«2001 tilbrakte jeg ved New School for Social Research i New York. Der møtte jeg realister og konservative som stemplet mitt 'progressive' nei som latterlig naivt. Hvem i all verden hadde gitt meg den merkverdige ideen at et land på fire millioner mennesker kunne gjøre en forskjell i internasjonalpolitikk? Men de tøffeste spørsmålene fikk jeg fra sosialdemokrater, radikalere og liberalere. Hvordan aktet norsk venstreside å få satt omfordeling og miljø på den politiske dagsorden? ... Og hvem tenkte vi å alliere oss med etter 11. september dette året? Bush? Russland? Kina? ... Videre, om norsk venstreside nå engang var så ivrige etter å forsvare den nordiske modellen, hvorfor ikke forsvare den sammen med 'egalister' fra overalt i Europa, på den *arena* der de reelle beslutningene om denne modellens framtid fattes? ... Økonomisk krise og massearbeidsløshet ryster Europa. ... Mitt håp er også mindre euroskepsis og eurosentrisme i Europa. EU ønsker at Norge skal bli medlem, men vi vil ikke.»³⁶

Det interessante med dette sitatet er ikke de politiske argumentene som framføres for EU, men den form for *forlegenhet* som det demonstrerer ved å være en intellektuell fra utenforlandet Norge i relasjon til de ideologiske koder som dominerer i den europeiske sosialgruppe forfatteren identifiserer seg med og har sin framtid og karriere innenfor. Det sendes ut et signal. Med sitt nye standpunkt kan hun ikke lenger beskyldes å være «latterlig naiv» i møte med representanter for *amerikansk* intelligentsia. I *Europa* slipper hun nå å forsvare seg mot «tøffe spørsmål» fra andre sosialdemokrater. Mer oppriktig og ærlig kan hun ikke være. Opplevelsen av dette nye EU-standpunktets «sannhet» er tett forbundet med *sosialiseringseffekten* av det.

Politisk er sitatet likevel interessant ved at det identifiserer seg med EU som *stormakt* og ideologisk *arena* for en norsk intellektuels politiske og yrkesmessige virke, i kontrast til identifikasjonen med lille Norge som med sin status som småstat oppfattes som en «merkverdig idé» i internasjonal politikk, helt uegnet som ståsted mot omverden. At den økonomiske krisa og massearbeidsløsheten i Europa skulle ha noe å gjøre med EUs politikk i samsvar med Roma-traktatens grunnleggende friheter og den felles valuta, blir dessverre ikke kommentert, heller ikke EUs blokkering av en hver form for sosialdemokratisk politikk trass i at «sosialdemokratiet representerer et moralsk fremskritt og en politisk og økonomisk suksesshistorie» ifølge samfunnsviter og filosof Holst ved forskningssenteret *Arena*.

Den europeiske arena – positivisme som organisk praksis

Kategorien av «vitenskapelige» EU-tilhengere er i dagens EU (og i EØS-Norge) dels et produkt av praksisen innenfor de vitenskapelige institusjoner som ofte er disse profesjonenes arbeidssted og derfor danner rammen for deres sosiale og faglige karrierer, deres konkrete eksistens og utvikling. Ikke minst gjør dette seg gjeldende også i Norge ettersom norsk forskningspolitikk i stadig større grad samordnes med EUs og finansieres via EU-midler som først er hentet inn i form av bevilgninger fra det enkelte EU-/EØS-land. Siden Norge som EØS-medlem bare greier å hente tilbake ca 70% av disse EU-midlene, skjerper det den innenlandske konkurransen om forskningsmidler fra EU. Desto viktigere er det å signalisere en innforstått EU-vennlighet.

De norske EU-intellektuelle har sin base i det norske akademia, i partiapparatene i AP og Høyre og liberale tenketanker. Innenfor slike institusjonelle og organisatoriske sammenhenger er det en forutsetning at den enkelte forsker, partifunksjonær og byråkrat oppfatter seg selv som et politisk subjekt med et *personlig engasjement* og faktisk kan opptre og handle som sådan for å kunne virke effektivt i den gitte sammenheng. Det å være en aktivt handlende *person* i oppriktig samsvar med sine omgivelser og de karrierer som disse omgivelsene genererer, skjer ikke mekanisk eller

autoritært. Det krever tvert om *overbevisning*, en ideologi, som er personens *egen* i den forstand at personen er *virkelig* engasjert i den og etter hvert ikke opplever noen nagende, lammende dobbelthet i sin situasjon. Bare som «hel» person med egen vilje og integritet kan subjektet være et ideologisk sannferdig og virksomt ledd i en byråkratisk-institusjonell «organisme» med en politisk agenda.

Dette kan vi observere ved forskningssenteret *Arena* ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo. *Arena* har EU som sitt *sympatiske* forskningsobjekt. Forskningen ved senteret finansieres i det alt vesentlige direkte eller indirekte av EU-kanaliserte midler. At forskerne ved *Arena* derfor er mer sympatisk innstilt til EU enn gjennomsnittet for samfunnsforskere innenfor det samme fakultet, er *naturlig*. En innstilling der forskeren identifiserer seg ideologisk med sitt forskningsobjekt, er en funksjonell nødvendighet for at *Arena* skal fungere rimelig bra uten altfor tilspissede interne konflikter – det vil si uten andre konflikter enn slike det må være plass til innenfor enhver normalvitenskapelig diskurs som er EU-finansiert og som samtidig dreier seg om EU.³⁷ Det er *positivisme som organisk praksis*. Et av de Ja-intellektuelles viktigste argumenter for EU, er ikke at EU er *sosialdemokratisk* (de mer realitetsorienterte av dem har skjønnet at det ikke er tilfelle), men at EU er den viktigste *arena* for alle norskinger som vil forandre Europa i en sosialdemokratisk retning, slik Cathrine Holst bekrefter. Forskningssenterets ARENA-navn er helt *organisk* med senterets forskningsgjenstand og fungerende ideologi. Hva er vel mer *naturlig* enn at «ARENA-forelesningen 2012» dreide seg om *Kosmopolitismens Europa*, framført av professor Seyla Benhabib fra Yale University? I det foredraget var forankringen av EUs fire grunnleggende friheter i spesifikke klasseinteresser, en ujevnelig realitet. Her blir vi i full harmoni med *Arenas* bærende idé i stedet minnet om «verdensborgerskapets frammarsj» fra Sokrates til Kant via Locke og Rousseau.³⁸ Hva med de filosofer og samfunnsvitere som er kommet i utakt med denne verdensborgerlige frammarsjen? Har de noen sjanse på *kosmopolitismens Arena*?

III

EU-prosessens filosofiske rasjonalitet – tilfellet Habermas

I en drøfting av forholdet mellom EU-prosessen som realitet og som forestilling kommer vi ikke unna innflytelsen til «the quasi-official philosopher of the European Union»³⁹ Jürgen Habermas, selve inkarnasjonen av den liberale fornuft. En drøfting med utgangspunkt i hans siste arbeider om EU, samlet i *Zur Verfassung Europas. Ein Essay*, kan derfor forsvares. For som vi alt har sett, «vil den historisk enestående dannelsen av EU føye

seg sømløst inn i omrisset ... av et politisk konstituert verdenssamfunn» og det på menneskerettighetenes grunn.

Filosofen, suvereniteten, befolkningen og folket

Etter Den franske revolusjonen spiller skillet mellom *statsborgeren*, *le citoyen*, til forskjell fra *le bourgeois* (borgeren i sosial, klassemessig forstand) en sentral rolle. Statsborgeren kan ikke eksistere uten samtidig som medlem av en sosial kategori, som lønnsarbeider i privat eller offentlig sektor, eller selvstendig næringsdrivende, som kapitalist, grunneier, rentenist, bonde, som mann eller kvinne osv.. Statsborgeren *som sådan* har ingen empirisk selvstendig eksistens. Skillet mellom statsborgerskap og sosial tilhørighet og forankring er en abstraksjon instituert ved staten når denne ved sin makt definerer personens plikter og rettigheter overfor staten. Men statens legitimitet i dette kan bare hentes fra demokratiske prosesser med borgernes autonome og frie deltakelse i disse – det vil si gjennom «folkets suverenitet». Men folket kan ikke være identisk med staten. Folkesuverenitet kan *over tid* bare utøves gjennom et *eget organ* for dette formål – parlamentet som representativt, lovgivende organ gjennom valg. Parlamentet er på sin side et *innstiftet resultat* av politiske prosesser og mobiliseringer som nødvendigvis går *forut for* dette resultatet. Slike prosesser «forut for» er derfor mer eller mindre revolusjonære.⁴⁰ De innstifter en ny *statsordning* der parlamentet inngår som det demokratiske grunnelementet.

Først ved denne institusjon er parlamentet blitt det *konstitusjonelle* organet for folkesuvereniteten som prinsipp, mens folkesuverenitet som *opprinnelig maktutøvende praksis* med dette som mulig formål går forut for konstitusjonen for å ivareta materielle interesser som alt foreligger i den sosiale dimensjonen og har konstitusjonen som sitt resultat. Den innførte demokratiske konstitusjonen beskytter i neste omgang folkesuvereniteten ved bestemmelser om ytrings- og organisasjonsfrihet, valgordning, stemmerett, osv.. Folkets suverenitet som et «opprinnelig» fenomen kan nå ytre og organisere seg (i prinsippet) fritt innenfor konstitusjonelle rammer – eventuelt med sikte på å kunne endre disse. En grunnlov inneholder bestemmelser om hvordan grunnloven skal kunne endres av parlamentet, samtidig som den beskytter seg selv mot en radikalt ny konstitusjon.⁴¹ Selv om parlamentet som *statsorgan* unektelig er forskjellig og dermed *adskilt fra* folket som velger det, heter det i følge denne teorien at folkesuvereniteten utøves *ved* parlamentet, ikke at parlamentet utøver denne suvereniteten «på vegne av» folket. Folkets suverenitet «ved parlamentet» begrenses følgelig til den lovgivende virksomhet, mens den utøvende makt, som er den daglige makt, forblir utenfor denne suverenitetens radius.

Et typisk trekk i liberal statsfilosofi slik som hos Habermas, er betoningen av individets eksistens som statsborger, mens den sosiale dimensjonen skyves ut. Dermed forsvinner ut av analysen også dialektikken mellom den sosiale

og den politiske dimensjonen ved konstitueringen av statsmakt. Skillet mellom folkesuverenitetens konstituerende (revolusjonerende) og dens konstitusjonelt etablerte fase, blir følgelig ikke problematisert av Habermas når han drøfter «hvorfør Europa først i dag er et ekte forfatningsprosjekt».⁴² Han er bekymret for EUs framtid fordi «markedets imperativer» dominerer over «politikkenes kraft til å regulere» samfunnsutviklingen. I et demokrati burde det jo være omvendt! Han ønsker derfor at dagens EU-politikere i stedet for å drive fram Europaprojektet bak låste dører, «la det europeiske kartet ut på bordet og opplyste befolkningen offensivt ... om det europeiske prosjektets historiske betydning» og slik «feste tillit til de gode argumentenes overbevisningskraft.» Dessverre «rygger alle de deltagende regjeringene tilbake for å ta dette skrittet.» Filosofens formaning om opplysning, Aufklärung, er altså en appell om opplysning av EUs historiske *visjon*. Politikkenes og demokratiets primat over økonomiens imperativer skal i følge filosofen vedtas og innføres gjennom en opplysningsprosess igangsatt av det samme EU som ved sine «deltakende regjeringer» og sitt maktapparat fra 1957 til i dag påser at «markedets primat over politikken» vedlikeholdes og utvides! For EU-borgerne har jo ingen andre *konstitusjonelle* maktorganer for å omsette konklusjonene av denne «europeiske» opplysningsprosessen i politiske resultater enn de faktisk eksisterende EU-statlige organer der dagens politikere, EU-maskineriet og de mange nettverkene utfolder seg uten enhver parlamentarisk fundert og effektiv kontroll. Visjonen formørker realiteten.

Til forskjell fra det rent demografiske begrepet befolkning, de som befolker et område, pretenderer begrepet *folk* en form for *politisk handlingsenhet*, en syntese som har tatt nasjonskonstituerende elementer opp i seg og som i gitte situasjoner forutsettes å opptre med en egen, allmenn vilje. Men all historisk erfaring viser at denne folkeviljen i en førkonstitusjonell fase av folkesuverenitet artikuleres av en eller annen *elite* innenfor en klasse eller en klasseallianse og som påberoper seg å være folkets sanne representanter i det handlende øyeblikket. Begrepet om folket nedtoner de klassemessige forhold som med motstridende interesser og hegemoniforhold gjør en folkesyntese, nasjonen som politisk viljesenhet, umulig over tid uten *statsmaktens* eller religionens (kirkens, tradisjonens etc.) disiplinerende, sammenbindende og «harmoniserende» virkninger på motsetninger i befolkningen, unntatt i ekstreme øyeblikk som ved naturkatastrofer, terror, etc. som påkaller samhold og kollektiv handling. Men når folket, det nasjonale «vi», er konstituert, er det en ugjendrivelig meningsbærende, *ideologisk realitet* med en egen politiske retorikk, som de stridende fraksjoner i «folket» alltid søker å vinne definisjonsmakten over. Den stat som springer ut av folkesuverenitetens vilje, reflekterer derfor dominans- og herredømmeforhold *utenfor* statsinstitusjonene slik også den politiske prosessen forut for den ferdige konstitusjonen gjør det.⁴³ Europaprosessen fra Roma-traktaten til dagens EU er et moderne kjerneeksempel på hvordan grunnleggende klasse-

interesser ved oppstarten av en konstitueringsprosess (jfr. de fire markedsfriheter) forplanter seg inn i den etablerte, traktatfestete EU-konstitusjonen. Habermas' begrep om opplysning derimot appellerer til en *fellespolitisk* statsborgerfornuft, som om disse motsetningene kunne settes i parentes i den politiske praksis.

Folk, stat og menneskerettigheter

En stat kan bare eksistere *som stat* gjennom en avgrensning mot en eller flere andre staters territorium, i et større (mer eller mindre ordnet) statsfelleskap som nasjonalstater, organisert som *territorialstater*. Disse avgrensningene dannes gjennom tunge internasjonale prosesser over tid i kombinasjon med interne konstitusjonsprosesser og omveltninger. Statenes gjensidige respekt for hverandres territorielle og politiske autonomi er et produkt av lange historiske, ofte ufredelige forløp, og ender opp i et (mer eller mindre) institusjonalisert system med omforente spilleregler, en *folkerett*. FN er i dag det høyeste organisatoriske uttrykk for det internasjonale statssystemet og forvaltning av folkeretten etter de globale erfaringene av Den andre verdenskrig og oppløsningen av kolonisystemet. Mens begrepet *folk* i folkesuverenitet appellerer til en viljes- og handlingsenhet i befolkningen, står begrepet folk i *folkeretten* for nærmest det motsatte – for en selvstendig *statsmakt* som innenfor det globale statssystemet opptrer *på vegne av et «folk»*. Gjennom denne *representasjonen* der statene avgrenser seg fra/mot hverandre, virker statsmakten tilbake på befolkningens mer eller mindre kollektive (selv-) bevissthet *som et folk eller nasjon*, avgrenset mot andre. Særlig tydelig blir denne «patriotiske» effekten i krigssituasjoner.

Det sentrale akse i det statsteoretiske perspektivet Habermas anlegger, er sammenhengen og spenningsforholdene mellom folkesuvereniteten, folkeretten og menneskerettighetene, mellom statsborgernes autonomi som frie handlende og «opplyste», politiske subjekter, statsborgere, i en større offentlighet på den ene side og staten som legitimt maktinstrument overfor statsborgerne og som del av et større statssystem med sikte på å skape fred på den andre (jfr. Kant). Hvordan skal disse forholdene balanseres på en måte som både er frigjørende og skaper trygghet for statsborgerne og fred i forholdet mellom statene? Hva skjer med statsborgernes autonomi, og dermed demokratiet, innenfor disse relasjonene ved dannelsen av «overnasjonale» statsorganisasjoner slik som EU i tillegg til nasjonalstatene? Hvordan harmoniseres rettigheter og plikter som borgerne av de enkelte EU-landene har, når de samtidig får nye rettighet og plikter som EU-borgere? Hvordan harmoniseres disse ulike statsnivåer av rettigheter og plikter med hverandre? Og ikke minst: hvilken rolle spiller strevet for *menneskerettighetene* innenfor disse prosessene, særlig med sikte på maktutøvelsens legitimitet i en global sammenheng?

I artikkelen *Zur Legitimation durch Menschenrechte* framhever Habermas at den indre sammenhengen mellom menneskerettigheter og folkesuverenitet består i «at menneskerettighetene institusjonaliserer kommunikasjonsbetingelsene for en fornuftig politisk viljesdannelse. Rettigheter som *muliggjør* utøvelse av folkesuverenitet, kan ikke pålegges denne praksis som innskrenkninger utenfra.»⁴⁴ (Rettigheter det her er snakk om er selvsagt ytrings-, tros- og organisasjonsfrihet.) Men når han drøfter de sammensatte balanseforhold i statenes interne og eksterne relasjoner slik de gjør seg gjeldende i «europeiseringen», er de strukturelle og strukturerende klasseforhold med de innebygde styrke- og forhold med sine balanser (kompromisser) og ubalanser (hegemonier) nærmest helt forsvunnet.

I en mer materialistisk statsteori vil statens, EUs, legitimitet i flertallets øyne derimot være fundamentalt avhengig av i hvilken grad breie sosiale lag utøver en form for *makt* som gjennom sine *spesifikke* interesseorganisasjoner og partier over tid bidrar til å *konstituere* og slik forme og «sivilisere» EU-staten og den politikk som føres gjennom denne til disse gruppenes *relative fordel*. Det fins ingen «fornuftig politisk viljesdannelse» utenfor, eller uavhengig av denne sfæren av stridende interesser, ingen statsborgeroffentlighet som ikke alt er klassemessig infisert og drevet fram av konkurransen mellom særinteresser. Når EUs konstitusjonelle krise drøftes av Habermas, blir denne komplekse sammenhengen av makt og interesser forenklet til et forhold mellom 500 millioner *statsborgere* i de enkelte EU-land. For å fremme et overnasjonalt og demokratisk EU ender han logisk opp med en appell til EU-borgernes «konstitusjonelle patriotisme».

Folkesuverenitetens tyske forsinkelse

For Kant er sammenfallet av lovgivende og utøvende makt (slik det skjer i folkesuverenitetens før-konstitusjonelle fase) en form for *despoti*,⁴⁵ en vilkårlighet. Det har han rett i for så vidt som det i «det revolusjonære øyeblikket», som for eksempel på Eidsvoll våren 1814, nettopp ikke *kan* finnes noen allerede vedtatte lover som den revolusjonerende prosessen med sine provisoriske organer er forpliktet på. Det fins ingen *lovfestete* garantier for det ene eller andre utfallet av prosessen. Annerledes kan det heller ikke være i det virkelige livet der nye konstitusjoner oppstår når gamle går til grunne. *The Rule of Law* kan ikke fungere før lovene er vedtatt og makt til å håndheve dem er etablert. Kants statsteori mangler dette overskridende momentet og blir typisk erstattet av en referanse til en statisk fornuft, nedfelt i statsborgerne nærmest *a priori*, som ordner statsforfatningen i samsvar med sine egne, indre lovmessigheter som «prinsipielt» (om enn ikke «empirisk») er uberørte av maktbrukens tilfældigheter, krigene og politikken, underveis.

Tyskland gjennomlevde på 1800-tallet aldri noe «revolusjonens moment» som tidlig endte i en form for parlamentarisk demokrati slik som England

(1649) eller Norge, men utviklet under Preussens dominans en langt mer autoritær politisk tradisjon fram til innstiftelse av Weimar-republikken i 1919 etter nederlaget i Den første verdenskrig. (I Norge derimot påberopte Eidsvollsforsamlingen seg folkesuvereniteten alt ved 1814-konstitusjonen.) Weimar-republikkens svakhet var jo nettopp betinget av krigens kaotiske virkning uten evne til å forankre det parlamentariske demokratiet i en effektiv «folkevilje» i form av et stabilt klassekompromiss – klassekamper med et demokratiserende utfall. Splittelsene innenfor den tyske arbeiderbevegelsen etter sosialdemokratiets støtte til krigen i 1914 og i kjølvannet av Den russiske revolusjonen i 1917 var én av flere årsaker til denne ustabiliteten, noe som styrket høyresiden og fascismen, slik at Hitlers *parlamentariske* maktovertakelse i 1933 ble mulig.

Når begrepet om folkesuverenitet kommer inn i en kantiansk-liberal tradisjon som hos Habermas, har det med sin fortregning av klasse-dimensjonene også underslått *klassekompromisset som basis for et fungerende, parlamentarisk demokrati*. Dermed har folkesuvereniteten mistet sitt overskridende, dynamiske moment. Den liberale tenkning tar nok en gang sitt *utgangspunkt* i det parlamentariske demokrati som en fiks ferdig størrelse uten å erkjenne at dette er et *resultat* før-konstitusjonelle prosesser og klassekamper. Disse før-parlamentariske prosessene blir tvert om kollektivt «glemt».

Denne fortregning, sammen med fascismens parlamentariske erobring av Weimar-demokratiet, kan delvis forklare hvorfor den liberale og «opplyste» intelligentsia i Vest-Tyskland så lett kunne godta legitimiteten av EU-prosessen med dens *autoritære, rettsorienterte* karakter fra den ene traktatutvidelse til den andre, der Kommisjonen som utøvende politisk makt samtidig har monopol på å foreslå nye lover (som også bestemmer Kommisjonens makt og mandat) og der EU-domstolens intervensjoner, ikke et effektivt EU-parlamentet, avgjør stridsspørsmålene i siste instans.⁴⁶ Det er rettsstatens tyske forrang over demokratiet. Når en tilslutning til EU har vært gjenstand for folkeavstemninger, har den «opplyste» intelligentsia nesten unisont anbefalt en tilslutning til slik «despoti ovenfra», unntatt i Norge. Det er betegnende at den kritikk som seinere er framkommet mot dette, som hos Habermas, får en viss polemisk (men ikke politisk) tyngde i liberale kretser først *etter* at EU ble viklet inn i sin egen krise – som ledd i en større, global krise – som på autoritært vis gjennom EU-systemet påfører EU-borgere stadig større sosial nød og begrenser fagforeningenes forhandlingsrett, d.v.s. organisasjonsdemokratiet, for å redde finanskapitalen fra konkurs.

Den liberale fallitt

Etter utbruddet av finanskrisen konkluderer Habermas lakonisk sin frustrasjon slik: «Den europeiske enhetsprosessen, som alltid er blitt drevet fram over hodet på befolkningene, har i dag kjørt seg fast i en blindgate, fordi

den ikke kan gå videre uten å omstille seg fra den til nå vanlige administrative modus til en sterkere deltakelse av befolkningene.»⁴⁷ Det Habermas her innrømmer, er at EU-prosessen *alltid* har befunnet seg i en blindgate, drevet fram «over hodet på befolkningene», men først nå, under finans- og gjeldskrisa, «har kjørt seg fast» der. EU er altså på ingen måte et produkt av noen liberal folkesuverenitetsprosess gjennom demokratiske kanaler. For å bøte på dette, foreslår han derfor at EU-parlamentet og EU-rådet får større makt over Kommisjonens kontroll med lovgivingsprosessen. Men det ville på den andre side kreve at de enkelte medlemsstatene avgir enda mer «kompetanse» (suverenitet) til EU – noe som «de europatrete befolkningene selv i unionens kjerneområder *under de nåværende omstendigheter* ville avvise.»⁴⁸

Men hva under *andre* omstendigheter? Under hvilke forhold kan Habermas tenke seg en demokratisering av EU i samsvar med en ny, felleseuropeisk folkesuverenitet «nedenfra» som ikke er avgrenset til eksisterende nasjonalstater eller av EU-systemets grunnleggende skavanker? Er det mulig å tenke seg at EU kan utvikles i retning av et felleseuropeisk parlamentarisk-demokratisk system der Kommisjonen som regjering (utøvende makt) utgår fra et *direkte* folkevalgt parlament hvor en suveren lovgivingsmakt bør ligge, uten at dette skjer gjennom en demokratisk-revolusjonær prosess i EU-området *i opposisjon* til den avmakt som den eksisterende, dypt udemokratiske konstitusjonen med sin tilhørende praksiser påfører befolkningene i dette området? For bare først gjennom en «opphavelig» folkesuverenitet med de nødvendige klassekompromisser, for å løse de sosiale og økonomiske problemer som befolkningene lider under, kan vel stabilt demokrati vokse fram og «konstitusjonaliseres»?

Habermas konstaterer at etter gjenforeningen er «den tyske nasjonalstaten blitt gjenoppdaget» (sic!). Denne oppdagelse, kombinert med EUs aktuelle krisepolitikk «uten noen kompassretning» og «sammenvoksningen av den politiske klassen med media, kan medføre at luften går helt ut av et så stort prosjekt som den *europæiske samlings*». Tysklands sentrale rolle i håndteringen av krisa har påskyndet «avsolidariseringen» EU-landene i mellom.⁴⁹ Den eneste effektive motstrategi til dette er «mer Europa», altså mindre Tyskland ifølge Habermas. Men det faktum at det er det nye Tyskland som i Europas krise framfor noen annen er drivkraften bak EUs *overnasjonale* funksjoner overfor de enkelte EU-land (jfr. fiskaltraktaten, ESM etc.), stadfester at «mer Europa» *i praksis* har betydd «mer Tyskland» slik Rune Skarstein viser sin artikkel. EU er utvilsomt den viktigste kanalen for tysk interessepolitikk. Med andre ord: Det er styrkeforholdene mellom de grunnleggende klasseinteresser i *Tyskland* med en svekket fagbevegelse som mer enn noe annet har bevirket «avsolidariseringen» i *Europa*.

Når den liberale analysen isolerer de konstitusjonelle forhold fra de underliggende klasseforhold, overser den også den økonomiske dynamikk og

produksjonsmåte som springer ut av disse, og som gjennom de politiske motsetninger og styrkeforhold virker tilbake på statenes organisering og forming. Det statsliberale blikket har liten sans for politisk økonomi. Dermed bagatelliseres det virkelighetsformende faktum at Roma-traktatens fire friheter, utviklet og formidlet politisk og rettslig gjennom EU-systemet, er en vedvarende institusjonaliseringsprosess av *kapitalkreftenes* friheter gjennom stadig nye traktater, en ustoppelig strøm av direktiver, forordninger, domsavsigelser og EU-byråkratiets praksis og maktforvaltning i daglig samhandling med representanter for konkurrerende interesser og eliter i de europeiske landene.

Denne EU-praksisen blokkerer med sine hegemoniforhold dannelsen av de demokratiske kanaler som er nødvendige for å endre EU i en reelt solidarisk retning. Fra et sosialistisk ståsted sett kan en «ekte» EU-solidaritet ikke primært omfatte forholdet mellom *statene* i EU. En virkelig – og virkende – solidaritet må tvert om baseres i en erkjennelse av de faktisk forekommende, motsetningsfylte klasseinteresser i Europa – en erkjennelse som identifiserer seg med de grunnleggende behov som det store flertallet har for sosial trygghet som forutsetning for individuell frihet for folk flest. Bare slik kan de bærende, sosiale og mellomstatlige kompromisser komme i stand på demokratisk og fredelig vis, altså en slags *kommunistisk* prosess! I så fall måtte alle EU-traktatene med tilhørende byråkrati, lobbyisme, nettverk og «demokratisk underskudd» forkastes og erstattes av noe nytt. I erkjennelsen av dette ville vi alle være kommunister av innstilling og metode.

Filosofen ender i stedet opp med ny filosofisk abstraksjon, en appell til en *forfatningsmessig patriotisme*, der individene som statsborgere – strippet for alle sosiale, klassemessige særegenheter og konkrete erfaringer – identifiserer seg med en felleseuropeisk, ennå-ikke-realiseret, demokratisk statsforfatning. Det demokratiske underskuddet til tross ser Habermas dagens EU som en kraft som gjør utøvelsen av en «transnasjonalisering av folkesuvereniteten» mulig og som ender opp i et universelt verdensborgerskap som en historisk overskridelse av statsborgerskapet. I et klasseanalytisk perspektiv derimot framstår det demokratiske «underskuddet» som det *virkelige* EUs konstituerende kjerne slik at «markedets imperativer over politikken regulerende kraft» kan etableres og sikres.

De sosiale, demokratiske reformerende krefter har i de høyt utviklede kapitalistiske landene gjennom hele det forrige hundreåret vært lønnsarbeiderklassen i vid forstand.⁵⁰ Selv en «liberal» omfunksjonering av Kommissjonen til å bli en regjering som er forankret i et alminnelig, parlamentarisk flertall og som utleder sin utøvende makt fra en slik forankring og følgelig kan kastes av et direkte folkevalgt parlament med én stemmes overvekt, er bare mulig gjennom en *prosess i forkant* som radikalt bryter med den etablerte og formende maktlogikken i EU. Statsliberaleren derimot forutsetter, som vi alt har sett, at denne revolusjonerende endringen

kan gjennomføres ved opplysning (Aufklärung) ovenfra ved at EU-politikerne (med hjelp fra filosofene og statsviterne) forteller EU-borgerne om «det europeiske prosjektets historiske betydning.»⁵¹ Den jevne EU-borger har jo tydeligvis ikke selv oppdaget hva dette prosjektet *egentlig* går ut på, langt mindre *selv* definert dets innhold og visjonære retning.

I stedet for å eksponere analytisk EU-systemets iboende, konstituerende motsetninger, består Habermas frustrasjon i å påvise at EU-prosessen forløp og tilstand *ikke samsvarer* godt nok med de demokratiske og prosessuelle *idealer* slik disse artikuleres «logisk» av filosofene og euroliberalerne når det snakkes om «det europeiske prosjektet.» Men også her er Habermas vakkende. Rett nok nøler politikerne i de enkelte nasjonalstatene i EU med å «opplyse» sine medborgere om «det europeiske prosjektets historiske betydning.» Denne politiske mangelen til tross foregår det en «transnasjonalisering av folkesuvereniteten» gjennom den demokratiske forening av nasjonalstater som fins i EU – men altså uten at befolkningene i disse er «opplyst» om det! Det pågår en «overnasjonal» rettsutvikling gjennom EU som de enkelte stater underordner seg. Borgerne av de enkelte EU-stater er samtidig EU-borgere som deler en «forfatningsgivende makt» mellom 27 «forfatningsgivende stater» med (et ennå ikke «opplyst») mandat fra de respektive folkene i disse til å danne et «overnasjonalt samfunnsfellesskap» (supranationalen Gemeinwesen)! Den perioden da klassekampene og imperialismen ennå kunne ha «sidevirkninger» (Nebenwirkungen) i form av «framskritt i legalitet», er i dagens EU forbi til fordel for en «transnasjonalisering av folkesuvereniteten». I et slikt perspektiv er «vegen mot et demokratisk og handlekraftig (kjerne-)Europa på ingen måte blokkert. Ja, med Lisboa-traktaten er det meste av denne vegen tilbaketrukket. Det forente *Europas siviliserende* rolle gjør seg med rette gjeldende først i lys av en stadig mer om seg gripende kosmopolitisme.»⁵² Slik er filosofens kopling av stormaktsambisjoner og menneskerettigheter.

Med forestillingen om verdensborgeren i en framtidig kosmopolitisk verdenstilstand ser Habermas for seg en dynamisk utvikling med alliansen mellom EU og USA som det empiriske, reelt eksisterende drivkraft i denne prosessen. Habermas er følgelig ingen pasifist. Muligheten for humanitære intervensjoner kan ikke avskrives, men de bør ha et vedtak i FNs sikkerhetsråd i ryggen. Men fravær av dekning i FN-vedtak kan ikke frata oss ansvaret for å gripe inn med krigsmakt i samsvar med en overordnet nødrett. For er ikke verdensborgerskapet i sin intensjon universelt grenseløst og følgelig peker *out of area*? Habermas støtte til NATOs krig i 1999 var *ideologisk sett* helt konsistent med hans tenkning om forholdet mellom menneskerettigheter, makt og rett. Men som han presiserer i *Bestalität und Humanität* må fravikelsen fra vedtak i Sikkerhetsrådet betraktes som et unntak. – Det er ikke lett å være prinsippfast liberaler i en motsetningsfylt samtid.

Høykonjunktur for Europa-manifester

Det mest parodiske utslag av overnasjonal statsborgerpatriotisme under EUs krise, må vel være manifestet *Vi er Europa!* lansert våren 2012 av en rekke fremragende intellektuelle, mellom disse selvsagt Habermas. Manifestet oppfordrer til å bygge opp et demokratisk Europa med en sterk *europaisk identitet og selvfølelse*, altså uten klassemessig innsnevrende kjennetegn:

«Vi, dei underskrivne, ønsker å tilby (sic!) eit talerør for det europeiske sivilsamfunnet. Derfor spør vi Europakommisjonen og nasjonale regjeringar, Europaparlamentet og nasjonale parlament om å skapa eit Europa av aktivt arbeidande innbyggjarar og å sikre dei finansielle og rettslege føresetnadane for *Europaåret for friviljug arbeid for alle* - som eit kontraeksempel til ovanfrå-og-ned-Europa, ein verdsdel av elitar og teknokratar som til no har rådd, som held seg sjølve ansvarlege for å skapa lagnaden til den europeiske ålmenta – om nødvendig mot deira vilje. For det er denne uutalte maksimen i europeisk politikk som trugar med å øydeleggje heile det europeiske prosjektet.»⁵³

Intensjonen i manifestet er selvsagt den aller beste. Erkjennelsen av de ødeleggende virkninger av de rådende maktforhold og politikk er faktisk et framskritt. Men vi er her vitne til at den visjonære, intellektuelle Europa-eliten ber den europeiske politiker- og byråkati-eliten om penger til å finansiere *Europaåret for frivillig arbeid for alle* slik at EU-borgere fra fjern og nær kan reise rundt i Europa og utføre «Europaarbeid» (sic!) for dannelsen av en sterk, positiv og oppbyggelig statsborgerlig identitet som en motvekt til den hardhendte krisepolitikken som den samme EU-eliten som de ber om penger fra, har iverksatt mot de uheldige EU-borgerne i Spania, Hellas, Irland, Portugal, Italia. Manifestet manifesterer den intellektuelle *superelitens* manglende innflytelse og kontakt med EU-systemets maktorganer på den ene side og dens egen isolasjon fra organiserte bevegelser med utspring i samfunnsstrukturen på den andre – et rop i EUs politiske ørkenen.

Situasjonen påkaller i det hele et enormt behov for manifester. Alt høsten 2012 lanserer Cohn-Bendit et nytt manifest *For Europa!* sammen med tidligere statsminister i Belgia, Guy Verhofstadt, på alle *relevante* språk (ikke norsk).⁵⁴ Manifestet starter med å påpeke EU-institusjonenes «manglende lederskap» og krever i likhet med Habermas (og Tyskland) en sterkere europeisk integrasjon på det økonomiske området med et felles EU-budsjett. «Europas siviliserende rolle» og «kosmopolitiske» (Habermas) ambisjoner må styrkes, ikke minst overfor «stormakter av Kinas, Indias, Russlands, Brasils eller USAs kaliber» slik Chon-Bendit og Verhofstadt utdyper det i en bok med samme tittel.⁵⁵ I den globale konkurransen må Kommisjonens autoritet «styrkes» ved å bli utpekt gjennom direkte gjennom valg i EU, med en valgt president i toppen. I likhet med Habermas minner manifestet oss om at EU-borgerne ikke er blitt spurt om å uttale seg om «EUs

utviklingsretning». Ikke desto mindre oppmuntrer manifestet alle europeere inntil videre å «gjøre det beste ut av de eksisterende EU-traktater... for å vitalisere unionen på nytt, etablere en felles økonomisk makt og konsolidere våre demokratiske prinsipper».

Et metodisk alternativ

En alternativ måte til Habermas' kantianske metode kan være å gjennomføre en kombinasjon av historisk-empirisk (diakronisk) og sammenliknende politisk (synkronisk) metode som analyserer og etterprøver en hypotese om sammenhenger mellom ulike former for klasse makt og klasseallianser og hvordan disse kreftene former de ulike statenes institusjoner og maktapparater og samtidig former samfunnsforholdene, særlig arbeidslivet, i demokratisk retning. I verket om *Capitalist Development & Democracy* finner de tre forfatterne en klar empirisk sammenheng mellom graden av demokrati og sivilisering av den kapitalistiske utviklingen på den ene side og organisasjonsgraden i lønnsarbeiderklassen i koalisjoner med andre underordnede klasser på den andre side. Hovedvekten av empirien ligger på det de kaller «avanserte kapitalistiske land» i Vest-Europa, dessuten Latin-Amerika og USA, ennå mens verdens industri var tungt konsentrert om disse. Gradene av og formene for demokrati og utvikling av en «sivilisert» kapitalisme kan i følge denne undersøkelsen likevel ikke tilskrives graden av kapitalistisk industrialisering *som sådan*, eller til «markedets» utbredelse, men til hvordan de sosiale klassenes makt balanseres mot hverandre og setter sitt preg på utformingen av statens institusjoner og på virkningene av den kapitalistiske dynamikken. Bare i den grad de underordnede klasser gjennom sine egne organisasjoner har sikret seg makt i samfunnet, oppnår staten – og dermed statsmakten – legitimitet i befolkningen. Statusen som mer eller mindre fullverdige statsborgere i disse landene er et resultat av slike prosesser. Hvordan befolkningene oppfatter statenes legitimitet, er altså direkte avhengig av den innvirkning som den sivilt organiserte motmakten utøver opp mot staten og former denne gjennom de politiske og faglige interessekampene. Forfatterne finner derfor en klar sammenheng mellom utviklingen av demokrati og graden av fagorganisering og arbeiderklassens evne til å inngå allianser med andre underordnede klasser med fagorganiseringen som utgangspunkt.

Ikke overraskende kommer de skandinaviske landene fram mot 1992 godt ut av denne undersøkelsen. En konstitusjonalistisk, liberal teori får ikke grep om dette. Og vi kan vel for egen regning tilføye at bare gjennom slike prosesser får begrepet om menneskerettigheter «opplyst» mening – som noe mer enn ideologiske talemåter og ufrivillig tilsløring av imperialistiske ambisjoner.

NOTER

Takk til Tor Halvorsen, Rune Skarstein og fagreferent for gode kommentarer til tidligere utkast til denne artikkelen.

- 1) Hans Magnus Enzensberger, *Sanftes Monster Brüssel oder die Entmündigung Europas*, Suhrkamp Verlag, Berlin 2011.
- 2) Samme s. 37.
- 3) Samme s. 38.
- 4) Melvin Lasky (1920-2004) var i utgangspunktet en antistalinistisk sosialist og co-editor av *Encounter* og *Der Monat* – finansiert av CIA. Det er vel kjent at CIA infiltrerte og utnyttet kynisk venstreorienterte intellektuelle («trotskister»). Se <http://www.guardian.co.uk/news/2004/may/22/guardianobituaries>.
- 5) Enzensberger s. 39.
- 6) Se Ingrid Hjertakers artikkel i dette nr. av *Vardøger* om forholdet mellom usikkerhet og risiko og konsekvensene dette har hatt for utvikling av finanskrisa.
- 7) Se Enzensberger s. 39 ff.
- 8) Se Geert Mak: *Europa. En reise gjennom det 20. århundret*. Norsk utgave Cappelen Damm, Oslo 2008.
- 9) Etter Enzensberger s. 40.
- 10) Samme s. 41.
- 11) En stats samlede gjeld må ikke overstige 60 % av BNP, og nye låneopptak ikke over 3 % av BNP som forutsetning for å bli oppatt i Euro-sonen. Disse er seinere skjærpet av fiskaltraktaten av 2012. Se Jan Mønneslands artikkel i dette nr. av *Vardøger*.
- 12) Enzensberger s. 48.
- 13) Se Jan Mønneslands artikkel.
- 14) Se Asbjørn Wahls artikkel i dette nr. av *Vardøger*.
- 15) Higgs, Robert, *World War II and the Military-Industrial-Congressional Complex*, Freedom Daily 1995, <http://www.fff.org/freedom/0595d.asp>.
- 16) Jfr. forfallet i politisk-strategisk tenkning under president George W. Bush og den voksende rolle Blackwater, nå under betegnelsen *Academi*, har spilt i US-kriger siden 1997.
- 17) Bestrebelsene mellom Storbritannia, Frankrike, Spania, Vest-Tyskland og Italia for å utvikle et felles-europeisk jagerfly, Eurofighter Typhoon, brøt sammen da Frankrike i 1985 gikk ut av samarbeidet fordi kravet om å være ledende i prosjektet, ble avvist av de andre. Frankriket utviklet derfor sitt eget Dassault Rafale-fly. Se http://en.wikipedia.org/wiki/Eurofighter_Typhoon.
- 18) Se for eksempel Jürgen Habermas, *Zur Verfassung Europas. Ein Essay*, Edition Suhrkamp 2011. Mer om dette nedenfor.
- 19) Enzensberger s. 41.
- 20) Jeg bruker her Habermas` retoriske klassebegrep i hans beiske kritikk av «ubehaget ved de politisk-mediale klasser», samrøret mellom de politiske eliter og media som bryter ned demokratiske prosesser, *Zur Verfassung*, s. 127.
- 21) Enzensberger s. 52.

- 22) Se Habermas, *Zur Verfassung*. s. 39. For hans filosofiske begrunnelse for tilslutning til Jugoslaviakrigen i 1999 se hans artikkel «Humanität und Bestialität» i *Die Zeit* 29.04.1999.
- 23) Jfr. Maastricht-traktaten Avdeling V artikkel 11 – 17.
- 24) Enzensberger s. 17, 23. Forvaltningskostnadene for EU var i 2010/11 8,2 mrd. Euro, vel 60 mrd. kroner, der lønninger utgjør det meste.
- 25) Menasse, Robert «Populismus zerstört Europa» i *Die Zeit*, 20. mai 2010. Se også Enzensberger s. 30 ff.
- 26) Enzensberger s. 34.
- 27) Dobbelparentesene tilføyet her.
- 28) <http://www.zeit.de/politik/2011-09/europa-krise-menasse/seite-3>, «Sondermülldeponie».
- 29) Se Tor Bjørklund, *Mot strømmen. Kampen mot EF 1961-1972*, Universitetsforlaget 1982.
- 30) Se Roy Pedersens artikkel i dette nr. av *Vardøger*.
- 31) I artikkelen «Sosialdemokrati i Europa» i Trygve Nordby (red.): *Radikalt Europa*. Europabevegelsen, Oslo 2011, s. 9.
- 32) Se Jenssen, Andres Todal og Valen, Henry (red.), *Brussel midt i mot. Folkeavstemningen om EU*. Gyldendal, Oslo 1995, s 207.
- 33) Se *radikalt Europa*, henholdsvis s. 135 og 119.
- 34) Førsteamanuensis i statsvitenskap ved Universitetet i Stavanger og medlem av SV iflg. *Radikalt Europa*, Svein Tuastad, i «Demokrati over landegrensene. 'Arbeid pågår'» i *Radikalt Europa*, s. 75.
- 35) Habermas, *Zur Verfassung*, s. 85 f.
- 36) *Guardian* 22. januar 2011: «From Norway, hopes of a former Eurosceptic», oversatt til norsk i *Radikalt Europa* s.160 f.. Min kursiv i teksten.
- 37) Jfr. Tor Halvorsens artikkel i dette nr. av *Vardøger* og i nr. 32 2010, «Evalueringsdiktatur eller kunnskapsdemokrati?».
- 38) Se <http://www.sv.uio.no/arena/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2012/arena-forelesningen-2012-benhabib.html>.
- 39) Slavoj Žižek, *Living in the End Times*, Verso London 2010, s 169.
- 40) Konstitueringen av Stortinget fulgte et slikt mønster gjennom først stormannsmøtet 16. februar 1814 på Eidsvoll som besluttet å innkalle til en grunnlovgivende «riksforsamling» samme sted mellom 14. april og 19. mai 1814, der Stortinget ble innstiftet som folkesuverenitetens organ, jfr. § 49 som lakonisk fastslår at *Folket udøver den lovgivende Magt ved Stortinget*. Til forskjell fra de fleste andre former for parlamentarisme i Europa, vokste den norske ikke ut av noen «modifikasjon» av aristokratisk-representative organer. I et brev til Paul Ernst 5. juni 1890 oppsummerer Engels den norske konstitusjonen som en ettervirkning av Den franske revolusjonen. Mens Europa i 1814 gjennomgikk en reaksjonær fase i kjølvannet av Napoleonskrigene «was Norway able to secure a constitution far more democratic than any constitution in Europe at that time.» Altså: «Den norske utakt» i forhold til Europa.
- 41) Jfr. § 112 i Grundloven som fastslår at grunnlovsendringer – «Modifikationen i enkelte Bestemmelser» – ikke må «forandre denne Konstitutions Aand».
- 42) «Die Krise der Europäischen Union im Lichte einer Konstitutionalisierung des Völkerrechts. Ein Essay zur Verfassung Europa» i *Zur Verfassung* s. 39 ff.

- 43) Den norske 1814-konstitusjonen, som var den mest demokratiske i Europa iflg. Engels, utelukket de eiendomsløse, husmenn og kvinner i alle klasser fra statsborgerrettigheter som stemmerett og valgbarhet. Den nye konstitusjonen var en gjenspeiling av den klasse- og kjønnsmessige sammensetningen av den før-konstitusjonelle Eidsvollsforsamlingen. Rådende oppfatning den gang var jo at det var mulig for de (ut-)valgte å *representere* også dem som ikke hadde stemmerett eller var valgbare og som følgelig ikke kunne representere seg selv. Det var arbeiderbevegelsen og kampen for kvinnes stemmerett som fullførte «universaliseringen» av det politiske demokratiet slik at folkesuvereniteten fikk i det minste en *formell* realitet.
- 44) Se Jürgen Habermas *Zur Legitimation durch Menschenrechte* fra 1998, oversatt til norsk i *Agora* nr. 1, 2012, s. 135. Kursiv i originalen, parentes innsatt her.
- 45) Se *Zum ewigen Frieden*, Definitivartikkel VI. Kant ser demokrati som en statsforfatning «hvor alle som utgjør det borgerlige samfunn, innehar den herskende makt». Demokratiet er for Kant en identitet mellom den som utøver makt og den det blir utøvet makt mot. Maktutøvelsen kommer dermed «i strid med seg selv» og truer den enkelte borgers frihet, altså en form for det han oppfatter som *despoti*. For å unngå dette (*mob rule* i motsetning til *rule of law*) går han derfor inn for en «representativ» statsform, som i følge hans grunntanke nettopp *ikke* er demokratisk. Men i etablert statsteori kalles dette nettopp «representativt, liberalt demokrati».
- 46) Ola Mæstad oppsummerer *Contesting Democracy* av professor Jan-Werner Müller, Princeton University 2011, slik: «Demokratiet (= Weimarrepublikken) førte til fascismen. Derfor måtte folkestyret i Europa etter den andre verdenskrigen leggjast i *tunge rettslege og institusjonelle* former. På dette grunnlaget vart EU og dei nye europeiske nasjonale forfatningane bygd - for å oppnå stabilitet. Den norske erfaringa var annleis.» Aftenposten 30.11.2012. Min parentes og kursiv.
- 47) *Zur Verfassung* s. 124.
- 48) Samme s. 123, kursiv i originalen.
- 49) Samme s. 41, kursiv her.
- 50) Se Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Huber Stephens & John Stephens, *Capitalist Development & Democracy*, Polity Press, Oxford 1992.
- 51) *Zur Verfassung* s. 43.
- 52) Samme s. 47, kursiv her.
- 53) Initiativtaker til oppropet var EU-parlamentariker og studentopprører fra 1968, Daniel Cohn-Bendit og sosiologen Ulrich Beck. Underskrivere var Jürgen Habermas, Umberto Eco, Adam Michnik, Hertha Müller, avdankede politikere som Helmuth Schmidt, Jaques Delors mfl.. Sitat *Dag og Tid* 11. mai 2012.
- 54) <http://pesprimary.eu/wp-content/uploads/2011/04/European-primary-tribune.pdf>
- 55) Cohn-Bendit, Daniel & Verhofstadt, Guy *Für Europa!* Hanser Verlag München 2012.